

ESKİ
ANADOLU'YU
TANIYALIM

Haldun Hürel

ESKİ ANADOLU'YU TANIYALIM

Güzel Anadolu'muz, çok eski asırlardan bu yana tarihin çeşitli sayfalarına kaynak oluşturmuştur. Bu topraklarda nice ilkel insan toplulukları, görkemli uygarlıklar, dev imparatorluklar, farklı dinlerden milletler yaşayıp gitmişler. Anadolu'da yaşamış ve derin izler bırakmış, ülkemizin hemen her yanını eşsiz eserleriyle süslemiş irili ufaklı eski uygarlıkları tanımak, kralların, kraliçelerin, hakanların, sultanların öykülerini dinlemek, mekânları, tapınakları ve savaşları öğrenmek istemez misiniz? Haydi, birlikte eski Anadolu'yu tanıyalım.

BİTÜLÜ TEKEK

ISBN 978-975-252-089-9

9 789752 520899

Büyülü Fener 91

ESKİ ANADOLU'YU TANIYALIM

Yaş grubu (9+)

Yazan/Resimleyen: Haldun Hürel

1. basım: Şubat 2010

ISBN: 978-975-252-089-9

Sertifika No:10905

© 2010, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Bu kitabın yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Büyülü Fener

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 513 34 20-21 Fax: (0212) 512 33 76

Baskı ve Cilt:

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa / İstanbul

Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

Genel Dağıtım:

Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.

Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul

Tel: (0212) 511 53 03 Faks: (0212) 519 33 90

İnternet satışı: www.alfakitap.com

Büyülü Fener, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır.

**ESKİ ANADOLU'YU
TANIYALIM**

HALDUN HÜREL

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1954

İÇİNDEKİLER

Efsanevi "Truva"	15
Bergama	19
Efes	23
Frigya	28
Anadolu'da Parayı Kullanan İlk Uygarlık: Lidya	33
Ionya	39
Güneş, Deniz ve Tarih Cenneti: Didim	42
Dünyanın Yedi Harikasından Birine Ev Sahipliği Yapan Uygarlık: Karya!..	43
Büyük İskender Bodrum'da!..	52
Güneş Ülkesi Likya	56
Eski Antalya: Pamfilya	60
Pisidya	62
Kilikya	63
Kommagene Uygarlığı	64
Orta Anadolu'da Çok Güçlü Bir Uygarlık: Hititler	66
Doğu Anadolu'nun Eski Krallığı: Urartu	79
...Ve Türkler Anadolu'da!.. İşte, "Selçuklu" Devleti	80
Kaynakça	89

ESKİ ANADOLU

Sevgili çocuklar! Öncelikle, tarih bilgisinin ne denli önemli olduğunu ve geleceğimizi şekillendirecek olan tüm kültürel birikimlerimizin temel taşı sayılması gerektiğini söylemekle işe başlayayım derseniz.

Gerek kendi tarihimiz, gerekse tüm dünya uygarlıklarına ait tarihler olsun, bunların hepsi bizler için bir kültür hazinesidir. Geçmişte kurulan ve sonra bir bir yok olup giden, ama öte yandan çağımızın dünyasına eşsiz eserlerini miras bırakan çeşitli uluslar hakkındaki ilginç öyküleri öğrenmek gerçekten de çok zevklidir.

Konuyla ilgili sayfaları birbiri ardına çevirirken, sanki çok heyecanlı bir tarihi macera filmi seyrediyormuş gibi oluruz. Bunun yanı sıra, düşünme ve anlama yeteneklerimizi geliştiren, şimdi yaşadığımız ve gelecekte yaşayacağımız çeşitli olaylar karşısındaki davranışlarımızı olgunlaştıran, doğru analizler yapabilmek için bizlere itici güç oluşturan tarih bilgisi, çağımızdaki ülkelerin nasıl yönetildiklerini, buralarda insanların nasıl yaşadıklarını-

nı, hangi tür eserler üretebildiklerini, komşularıyla nasıl ve ne şekilde ilişkiler kurduklarını da ortaya koyarak bizleri aydınlatır. Ayrıca, tarih okumak, tarihle ilgilenmek, geçmişini merak edip araştırmaya çalışmak son derece keyif veren, eğlendirici bir kültürel etkinliktir.

Tarih söz konusu olduğunda ve hele bizim güzel Anadolu'muzu düşündüğümüzde, heyecanımızın doruklara çıkmasını doğrusu engelleyemeyiz. Öyle ya, çok eski asırlardan bu yana, tarihin çeşitli sayfalarına kaynak oluşturmuş Anadolu topraklarında, kim bilir nice değişik insan toplulukları, görkemli uygarlıklar, dev imparatorluklar, farklı dinlerden milletler yaşayıp gitmişler?

İşte, sizlere bu bol resimli şirin kitapta, Anadolu'muzun irili ufaklı, ama derin izler bırakmış ve ülkemizin hemen her yanını eşsiz eserleriyle süslemiş eski uygarlıklarını tanıtmaya, bunlarla ilgili ilginç öyküleri, mekânları, tapınakları, savaşları, kralları, kraliçeleri, hakanları, sultanları ve bunlar gibi pek çok şeyi anlatmaya çalışacağım. Zaten Anadolu'muz baştan aşağıya sanki bir "müze" gibi değil mi? Müzelerin en büyüğü ve de en güzeli!

Ne dersiniz? İlk olarak, bu güzel yurdumuzun "tarihi" geçmişine girmeden, "coğrafi" yapısını bir gözden geçirelim mi? Bakalım, denizlerimiz, dağlarımız, boğazlarımız, göllerimiz, bölgelerimiz nerelerde yer alıyorlar?

* * *

Ülkemiz, Anadolu ve Trakya bölgesi diye iki kısma ayrılır. Anadolu bölümü, Türkiye'nin neredeyse bütününe yakın, çok büyük bir bölümünü kapsar. Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla Anadolu'dan ayrılan Trakya bölümü ise içinde sadece beş ili, İstanbul'un ve Çanakkale'nin batısını, Tekirdağ'ı, Kırklareli'ni ve Edirne'yi kapsar.

Ben burada sizlere Anadolu uygarlıklarını anlatırken, işte bu Trakya toprakları ile Anadolu'dan oluşan ülkemizin her iki bölümünde birden, İsa Peygamber'in doğumuyla başlayan "Miladi takvim" öncesi (M.Ö.) ve sonrasında (M.S.) yaşamış eski devletlerin, uygarlıkların, kentlerin öykülerinden söz edeceğim.

(Bizler de çağdaş dünya devletlerinde olduğu gibi bu Miladi takvimi kullanırız. Bu takvime göre, İsa Peygamber'in doğduğu yıldan bugüne dek tam 2009 yıl geçmiş oluyor demek ki... Bir örnek daha vereyim isterseniz; Sultanahmet'deki Mısır dikilitaşı M.Ö. 1350'lerde yapılmıştı. Milat'tan, yani "sıfır yılından" sonraki 2009 yılı da buna eklersek, o dev eserin yaklaşık 3360 yaşlarında olduğunu kolaylıkla anlayabiliriz.)

* * *

Kabaca bir dikdörtgene benzetebileceğimiz Anadolu'muzun kuzeyi Karadeniz'e bakar. Güneyinde ise Akdeniz vardır. Batısında da, içinde pek çok adanın yer aldığı Ege Denizi görülür ve Trakya'nın batısı Yunanistan ve Bulgaristan ülkeleriyle sınır oluşturur. Yani kısacası,

şahane ÷lkemiz üç tarafından denizlerle kuşatılmıştır. Sadece güneydoğu sınırlarımız ve doğu bölümümüz denizlerle buluşamaz ve komşu devletlere açılır.

Daha da ilginç, güzel Türkiye'mizin iki kıtanın da kapısı oluşudur. Koskocaman Asya kıtasının batıdaki sınırları, İstanbul Boğazı'nın doğu tarafı (buradaki semtleri bilirsiniz, Üsküdar, Kuzguncuk, Kanlıca, Beykoz gibi...) ile Ege kıyılarımızdır. Avrupa kıtasının doğu sınırı ise, yine İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı ile ÷lkemizi Trakya ve Anadolu diye iki parçaya ayırır.

Anadolu'muzun tüm nehirleri, çayları, körfezleri, eski çağlarda başka isimlerle tanınır ve bunların çevrelerinde çeşitli uygarlıkların kurdukları kentler yer alırdı. Kızılırmak, "Halys" adıyla biliniyordu. "İris" de Yeşilirmak'ın adıydı. Gönen Çayı "Aisepos", Kocabaş Çayı da "Grankos" idi. Gediz Nehri "Hermos", Menderes "Maiandros", Ceyhan Nehri "Pyramos", Seyhan ise "Saros"tu.

Bütün bu coğrafi oluşumları dikkate aldığımızda, gerçekten de bir doğa harikası olan olağanüstü güzelliklerle dopdolu Türkiye'mizin tüm dünya ÷lkeleri içinde nedenli ayrıcalıklı ve güzel bir konumda bulunduğunu kolaylıkla anlayabiliriz.

Denizlerimize gelince; Eski Anadolu'lular ve özellikle Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında çeşitli kentler kuran antik devletler, o günlerin coğrafyasında Ege denizine "Aigaion-Pelagos", Akdeniz'e "Mediterranea", Kara-

deniz'e "Pontos Euksenios", Marmara'ya "Propontis", Çanakkale Boğazı'na "Dardanellos", İstanbul Boğazı'na "Bosphoros" (veya Stenon), İskenderun Körfezi'ne "İssikos", İzmit Körfezi "Astakenos", İznik Gölü'ne "Askania" derlerdi. Bu eski isimlerle yeni isimleri karşılaştırmak ne kadar eğlenceli değil mi?

Osmanlılardan ve 13. yüzyıldaki Selçuklu uygarlığından önce, Anadolu ve Trakya'da bulunan neredeyse bütün yerleşim yerleri Doğu Roma uygarlığı zamanındaki isimleriyle tanınırdı. Bunların bazılarının isimleri günümüzdekilere şaşırtıcı şekilde benzerler. Silivri "Selimbria", Enez "Ainos", Vize "Bizie", Edirne "Hadrianapolis", İstanbul "Konstantinopolis", Gebze "Dakybiza", İznik "Nikaia", Bursa "Prusia", Antakya "Antiokheia", Silişke "Selevkia" gibi...

Sevgili çocuklar, işte gördüğünüz gibi, tüm eski Akdeniz dünyasına, Avrupa ve Asya kapılarına açılan bu muhteşem topraklar, çok uzun zaman dilimleri içinde çeşitli uygarlıklara ev sahipliği yapmaktan gurur duymuş, nice kralları, kraliçeleri, hanları, sultanları ve unutulmaz eserleri bağrında konuk etmiştir.

Hani, eğitim yaşamınızda, okullarınızda sizlere öğretilen "dünya çağları" vardır ya, İlk çağ, Orta çağ, Yeni çağ gibi.. Anadolu'muz, işte bu çağlara ait sayısız uygarlıkların adeta evi olmuştur. Bunların kimi, İsa'dan önceki yıllarda yaşam sürmüş ve belli bir zaman geçince yok

olup gitmiş, kimisi de “sıfır”lı yıllardan sonra (M.S.) Anadolu’da devletler kurmuş ve aynı şekilde tarih sahnesinden çekilip gitmişlerdir.

Örneğin; Orta Anadolu’da boy göstermiş Hitit uygarlığı, M.Ö. 1500’lerde, yani zamanımızdan 3500 yıl önce en şaşaalı devirlerini yaşıyordu. Ama onlardan çok çok önceki tarihlerde, henüz yazının bile kullanılmadığı çağlarda, insan topluluklarının basit kerpiç evlerde oturdukları ve avlandıkları zamanlarda, Avrupa kıtasının pek çok yeri ilkel insan topluluklarıyla doluydu. Onlar, mağaralarda, nehirlerin, göllerin kıyılarında kurdukları saz ve dallardan yapılmış evlerde otururlardı. Biz bu çağlara “prehistorya”, yani “tarih öncesi” diyoruz.

İstanbul’un Büyükçekmece ilçesi civarındaki bir mağarada (Yarımburgaz), o çok eski dönemlere ait, yani 350 bin yıl önce burada yaşayan insanların ürettikleri kesici sivri taşlar, kemik eşyalar bulunmuştur. Bunlar günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenmektedir. Gerçekten de bu mağaralar insanlık tarihinin en eski “konutlarından” sayılmaktadır. Dünyanın en eski “mağara-ev”leri İstanbul’da!.. Ne kadar ilginç!..

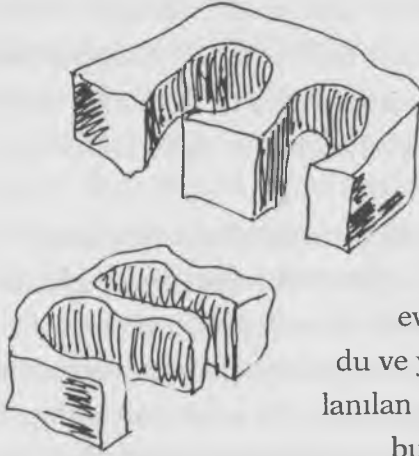
Ayrıca Orta Anadolu bölgemizde, Konya civarındaki Hacılar yerleşiminde, tarih öncesi çağların en erken dönemlerinden kalma bazı konutların temel izleri bulunmuştur arkeologlar tarafından. Bilim adamları o yıllara “neolitik dönem” diyorlar. Yani, “yeni taş devri!..” Hani

televizyonlarda oynayan sevimli çizgi filmlerde bu zamanlardaki aile yapılarını, taş konutları, kullandıkları araçları seyrederken eğleniriz ya... İşte, o dönemlerde insanlar "taş devri" diye tanımladığımız tarih öncesi çağlarda yaşamaktaydılar.

Demek ki Anadolu topraklarında zamanımızdan 9-10 bin yıl kadar öncesinde, aynı o filmlerde olduğu gibi, insanlar bir köy görünümündeki yerleşim birimlerinde bir arada, temel katı taştan, üst bölümü kerpiçten yapılmış tek katlı evlerde oturuyorlardı. Bu evler çok ilginçtir, çünkü birbirlerine bitişiktirler ve kapıları yoktur!.. Evlerin içine damlara açtıkları bir delikten girerler, sonra da buraya çıkmış oldukları merdivenlerini yukarı çekerler-

ÇATALHÖYÜK EVLERİ M.Ö. 6200
(EVLERE GİRİŞ DAMDAN YAPILIRDI)

TAŞINABİLİR KİL OCAKLAR

di. Bunu niçin yaparlardı? Vahşi hayvanlardan korunmak için!.. Gerçekten de dam üzerindeki delik, kapıdan daha fazla koruma sağlıyordu. Bu çok basit evlerin içinde tek oda olurdu ve yemek pişirmek için kullanılan taşınabilir kil ocaklar da burada yer alırdı. Ayrıca bölgede, çok eski çağlardan

kalma, "idol" denilen minik tanrı veya tanrıça heykelcikleri de ele geçirildi.

Boğazköy evlerinin 1950'lerde araştırmacılar tarafından yapılan çizimlerinde, o günlerin köyündeki kerpiç ve tahta karışımı konutların, tarih öncesi konutlara ne denli benzedikleri hayretle görülmüştür. Aradan geçen binlerce yılda geleneksel Anadolu konut tipleri bu tarihi yörelerde fazla değişime uğramamış anlaşılıyor!.. Çok ilginç bir şeydir bu durum gerçekten de.

TUNÇ ÇAĞINA AİT İDOLLER

(KUTSAL MİNİK HEYKELCİLER)

O çok eski zamanlarda Anadolu'da belirli bir uygarlığa sahip devletler henüz kurulmamıştı. Yani, kentleşme yoktu. Uygarlıklar ancak binlerce yıl sonra şekillenmeye başladı.

* * *

1950'LERDE BOĞAZKÖY EVLERİ
(ESKİ EVLERE NE KADAR BENZİYOR)

Anadolu'muzun
tarihinin ne denli

eski olduğunu sizlere kısaca anlattıktan sonra, tarihin daha fazla bilinen zamanlarında, yani "Milat"tan önceki 2 binli yıllara ve bu tarihten daha sonraki dönemlere ait uygarlıklardan, bunların bizlere neler bıraktıklarından söz edeyim derseniz.

Öncelikle şunu düşünmenizi öneririm sevgili çocuklar: Birbiri ardına sıralayacağım eski Anadolu uygarlıklarını oluşturan devletlerin çoğu sıra takip eder gibi, biri yok olup diğeri bunun yerine ortaya çıkarak devam ediyordu, ancak bazıları da yaklaşık aynı zaman dilimleri içinde, bir takım küçük devletler, kentler, Anadolu'ya yayılmış halde yaşayıp gidiyor, zaman zaman birbirleriyle savaşıyorlar, kimi zamanlar da barış anlaşmaları yapıyorlardı.

Bu kent devletlerin ve bölgesel krallıkların görkemli çağları yaklaşık M.Ö. 2 binli yıllardan M.S. 3.- 4. yüzyıl-

lara dek yayılmıştır. Demek ki, yaklaşık 2500-3000 yıl bu devletler varlıklarını arka arkaya sürdürebilmişlerdi Anadolu'da.

Sonra Romalılar hâkim oldular, tarihin en eski uygarlıklarına ev sahipliği yapan bu değerli topraklara. Bu Romalılar, şimdiki İtalya'nın başkenti Roma'yı merkez yapmış çok büyük bir uygarlıktı. Ta, Londra'dan, Fransa'ya, buradan Kuzey Afrika'ya, Suriye'ye, Anadolu'ya yayılmış, topraklarına toprak katmışlardı. 395 yılında o koca imparatorluk ikiye ayrılınca Anadolu Doğu Romalıların egemenliğine girdi. Bunların başkenti ise, bizim göz nürümüz İstanbul oldu. Ama o zamanlarda bu kentlerin kentine "Konstantinopolis" derlerdi.

Daha sonra, 1071 yılında İran üzerinden Türkler Anadolu'ya girdiler ve 1200'lü yılların sonlarına kadar "Selçuklu Devleti" adıyla burada çok göz alıcı bir uygarlık kurarak, mimaride, kültür yaşamında çok başarılı eserler ürettiler.

Sevgili çocuklar, eğer dikkat ettiyseniz, bir uygarlığın sonu, aynı yere bir başkasının gelmesiyle son buluyor. Selçuklu Türkleri'nin kurduğu devlet de, Anadolu'ya giren Moğol orduları tarafından işgal edilince Selçuklu beylerinin her biri ülkenin çeşitli bölgelerine yayılarak oralarda başka başka küçük devletçikler kurdular. Bunların içinde sadece Osmanlı Beyliği ayakta kaldı ve Bilecik-Bursa yöresinde Osmanlı Devleti'ni şekillendirerek, zaman içinde dünyanın en büyük imparatorluklarından birine dönüştüler.

1923'te Büyük Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurunca da, bu kez Osmanlı Devleti tarih sayfalarındaki yerini aldı.

Çocuklar, anlaşılıyor ki, bütün Anadolu uygarlıkları aynı güzel topraklarda yaşam mücadelesi vermişler, gün olmuş mutlu zamanlar geçirmişler, bazen da savaşlarla, felaketlerle uğraşarak yaşama direnmişler. Ama, "tarih" denilen o büyük ders hep bildiğini okumuş ve Anadolu topraklarını tek başına kimseye bırakmamış, buralarda başka devletlerin de yeşermesine olanak tanımış. Anadolu'nun çok zengin tarihi ve kültürü de zaten bu olgularla şekillenmiş.

Şimdi, bir göz atalım bakalım, Anadolu'nun nerele-rindeydi acaba bu uygarlıklar?

Ülkemizin Trakya topraklarında, yani Edirne, Kırklareli, Tekirdağ gibi illerimizin bulunduğu bölgede, buraya adını miras bırakmış "Trak kavmi"nin yaklaşık 2600 yıl önce kurduğu bir antik (eski) uygarlık vardı.

Şimdiki Bolu-Zonguldak civarında ise "Bitin"lerin ülkesi "Bitinya Devleti" bulunuyordu.

Bu ülkenin doğusunda, günümüzün Sinop-Samsun havalisinde de "Paflagonya" diye adlandırılan bir başka devletçiğin yaşam sürdürdüğünü tarihi kaynaklardan biliyoruz.

Trabzon-Kars çevresinde ise uzun yıllar "Pontus Devleti" hüküm sürdü.

Konya dolaylarında “Likonlar”, bunların az doğusunda ise, şimdiki Göreme-Ürgüp hattında da “Kapadokya Uygarlığı” bulunurdu.

Bizim canım Anadolu’muzun konukseverliği tartışılır mı hiç? Durun, daha bitmedi, bakın ne ülkeler var sırada, yığınla!..

Gelelim Anadolu’nun batı tarafına, Ege bölgesine... Kuzeyden güneye doğru, Çanakkale çevresinde “Truvalılar”, Bursa-Balıkesir-Erdek topraklarında “Misyalılar”, Kütahya taraflarında “Frigyalılar”, Ankara’da “Galatlar”, İzmir-Manisa-Uşak çevresinde “İonyalılar” ve “Lidyalılar”, yaz tatillerimizin gözde mekânları olan

Bodrum-Marmaris bölgesinde ise, Anadolu’muzun en ünlü antik uygarlıklarından biri olan ve “dünyanın yedi harikası”ndan birine sahip olan “Karyalılar” yaşarlardı. Günümüze bu uygarlıktan pek çok eser ulaşmıştır.

Haydi bakalım, yolumuza devam ediyoruz yine... Geldik, şirin tatil beldelerimizden bir diğerine: Fethiye!.. Eskiden bu cennet gibi güzel, güneş diyarı beldede “Liky Uygarlığı” barınırdı.

Batı Toros Dağları'nın masmavi Akdeniz sularıyla bu-
luştığı Antalya yöremizde ise, biri kıyıda, diğeri daha
gerideki dağlık bölgede olmak üzere iki devletçik görü-
lürdü. Kıyıdaki, yani günümüzün Antalya'sındaki devlet
"Pamfilya", dağların yamaçlarındaki ise "Pisidya" idi.

Adana ve Antakya hattında hüküm süren ve antik ça-
ğın önemli uygarlıklarından bir diğeri sayılan "Kilikya-
lılar"ın daha da doğusunda, Adıyaman dolaylarında Ro-
mahların bir "uydu" devletçisi olan "Kommagene" kral-
lığı bulunuyordu. Günümüzde Nemrut Dağı'nın tepesin-
de bunlara ait dev tanrı ve kral heykelleri, kuş başları,
yerli olsun, yabancı konuklarımız olsun, her göreni ken-
dilerine hayran bırakırlar. Gün doğumu sırasında bu dağ-
daki devasa eserlerin önünde bulunmak, insanları çok et-
kiler ve heyecandan heyecana sürükler.

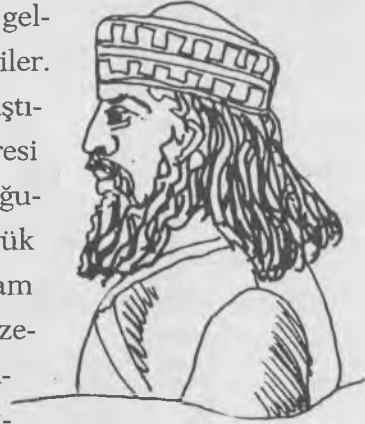
KOMMAGENE KRALLARI VE TANRILARI

Say say bitmiyor değil mi? Biz bu güzel ülkemizle gururlanmayalım da kimler gururlansın? Başka hangi ülkede böylesine bir tarihsel zenginlik var? Düşünsenize, bize bu özelliğimizden dolayı nasıl da gıpta ediyorlardır kim bilir?

Neyse, övünmeyi daha sonraya bırakalım da yolumuza devam edelim biz yine... Şimdi geldik Van çevresine. Aynı isimli muazzam gölü ile bir doğa harikası yaratan bu güzel ilimizin yerinde çok eski tarihlerde "Urartu Devleti" hüküm sürmekteydi.

Çorum-Yozgat topraklarında 3500 yıl önce altın devrini yaşayan büyük uygarlık, tüm dünyanın tanıdığı "Hititler" idi.

Bütün bu devletler, zaman geldi çattı ve bir bir yok olup gittiler. Başka milletler onlarla savaştılar ve pek çoğunu kendi idaresi altına aldılar. Anadolu'ya doğudan giren ve liderlerine "Büyük Kral" denilen "Persler" ise, tam anlamıyla bu antik devletler üzerinde söz sahibi oldu ve onları istediği şekilde yönetti. Hatta bu eski küçük uygarlıkların krallarını dahi Persler'in Büyük Kralı atadı.

PERS KRALI DARIUS

Özellikle Batı Anadolu devletleri Milat'tan (İsa'dan) önce (M.Ö.) 6. yüzyılda Persler'in egemenliği altında kal-

dılar. Bu Persler, şimdiki İran ülkesinde yaşayan ve büyük bir uygarlık kuran hayli gelişmiş, savaşçı bir ulus idi. Daha sonra sizlere anlatacağım şekilde, Makedonyalı Büyük İskender ile dahi savaşacak denli donanımlıydılar.

Anadolu'nun bu eski uygarlıklarının içinde, o güçlü ülkelerin bile şöhretinden fazla tanınan bazı "şehir-devletler" ön plana çıktılar bir dönem. Truva (Çanakkale'de), Sardis (Manisa'da), Bergama (İzmir-Çanakkale arasında), Efes (Kuşadası yakınlarında), Hierapolis (Denizli yakınlarında), Afrodisiyyas (Aydın yakınlarında), Halikarnasos (şimdiki Bodrum'da), Side (Antalya'nın doğusunda), Miletos (İzmir-Bodrum arasındaki kıyıda), bunların en önde gelenleridirler.

Şimdi, pek çoğunun harabeleri Ege ve Akdeniz kıyılarında yer alan bu efsanevi kentlerle ilgili öykülere kısaca göz atarak, yola koyulalım, bakalım nerelere varacağız!..

* * *

EFSENEVİ "TRUVA"

Eğer, Gülhane Parkı'ndaki Arkeoloji Müzelerine giderseniz, doğu yönündeki "U" biçimli büyük binanın üst katındaki cam bölümler içinde "9 Truva kenti"ne ait buluntuların sergilendiğini görürsünüz. Bu ne demek, söyleyeyim.

Zamanımızdan 4300 yıl önce Çanakkale'nin az güneyindeki bir tepelikte Truva adında bir eski kent vardı,

yukarıdaki satırlarda değindiğim gibi. Yaşadıkları bölgeyi surlarla çevirmiş ve kendilerini koruma altına almışlardı. Sonraki dönemlerde bu ilk Truva yıkılıp, aynı yerde sekiz kez yeniden kurulmuştu. İşte, o cam bölümlerde bu devrelere ait 9 Truva'nın zamanımıza ulaşan belgeleri, buluntuları seyredilir ve bunlara bakınca büyük heyecanlar duyularak, sanki o çok eski yılları yeniden yaşıyormuş gibi olunur.

Burada ilk kazı çalışmaları 1871'de yapılmış ve hâlâ devam ediyor bu araştırmalar. Bu işlerle uğraşan bilime "arkeoloji" denir. Yani, "eski eserler bilimi!.." Eski eserleri toprak altından, denizlerin diplerinden çıkartıp, bizlere bunların hangi eski uygarlıklara ait olduklarını açıklayan ve işlerini "kılı kırk yarararak" titizlikle yapan bilim insanlarını da "arkeolog" olarak tanımlıyoruz.

Truva kenti, hâlâ bu özenle ve bin bir zorluklarla, "milim milim" kazılarak gün ışığına çıkarılmaya çalışılıyor. Bu işlerdeki titizlik şundan ileri geliyor aslında: Toprak altında görülen herhangi bir eser, hiç zarar verilmeden ve çevresi iyice incelenerek buradan alınmak zorundadır. Yoksa, gözden kaçırılan herhangi bir bulgu veya esere verilebilecek zarar, o belge ile ilgili doğru kararlar verilmesine engel olabilir. Sadece Truva'da değil, ülkemizde ve dünyanın başka bölgelerindeki eski eser kazılarında da hep aynı titizlikle davranılır.

Truva kentiyle ilgili en tanıdık efsane, öykülere, filmlere konu olmuş, o zamanlar Yunanistan'da yaşayan Aka

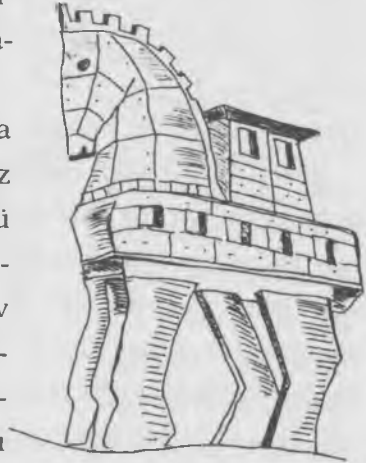
uygarlığı ile Truvalılar arasında gerçekleşen savaştı. O efsanenin kahramanı kimdi dersiniz? Dillere destan bir ünü olan, güzel mi güzel prenses "Helena!"

Ege'deki komşu, güçlü Sparta devletinin büyük kralı Agamemnon'un kızıydı Helena. Fakat, Truva kralı Priamos'un genç ve yakışıklı oğlu "Paris" Helena'yı çok beğeniyordu. Çok çaresiz kaldığı için Helena'yı kaçırmak zorunda kaldı. Akıl alır bir şey miydi bu? Ama olan olmuştu bir kere. Agamemnon'un bu durumda yapacak tek şeyi kalmıştı; Paris'ten Helena'yı geri almak için Truva ile savaşmak!..

TRUVALI "PARIS"

Bütün bu olaylar zamanımızda 3200 yıl kadar önce yaşanmış! Ne ilginç!..

Sparta'ya yardım eden Aka devleti, o zamanların Akdeniz ve Ege dünyasının en güçlü devletlerinden biriydi. Bir kurnazlık düşünerek Truva'ya dev bir tahta at soktular. Oysa bunun içinde silahlı askerler vardı. Gece olunca kapılar açıldı ve atın içinden çıkan savaşçı-

TRUVA ATI

lar Truva'yı bastılar. Çok tanrılı bir kültürleri olan o insanlar, baş tanrı olarak da Zeus'a inanırlardı. Zeus ise bu savaşı, o zamanlar Edremit civarındaki adı "İda" olan ve şimdi bizim "Kaz Dağı" diye bildiğimiz tepelikten seyrediyordu, efsanelere göre.

Sonuçta neler yaşandığına dair öyküler, artık "tarih" yolundan çıkmış ve "efsaneler" dünyasına karışmıştır. Ama sonuç ne olursa olsun, Truva bizim Çanakkale'mizde duruyor ve çok ziyaretçi çekiyor kendine. 1996'dan bu yana "Milli Tarihi Park" ilan edildi. Buraya gelen herkes, o sessiz harabeler içinde belki de bir yer-

TRUVA KRALI PRIAMOS

lerden kendilerini gözetleyen güzel Helena'yı hissediyorlardır... Ya da, arkalarından sessizce yaklaşan Agamemnon'u, yahut Paris'i... veya Priamos'u... Kim bilir?..

Şimdi Truva Milli Parkı'nda o eski atın yeni bir kopyası duruyor. Oraya giderseniz eğer, içine girin ve kendinizi Helena'yı kurtarmaya gelmiş o askerler gibi düşünün, bakın nasıl da zevk alacaksınız, ne büyük keyif duyacaksınız... Ama, Truva'yı ve bu atı görmek için ta Çanakkale'ye kadar gitme planınız yoksa eğer, gelin İstanbul Arkeoloji Müzelerine. Çünkü o ünlü tarihi atın bir benzeri burada da var!..

Sıra geldi Bergama'ya... Şimdi İzmir'e bağlı bir ilçe olan ve tıp biliminin başladığı antik kent olarak bilinen Bergama'ya!..

* * *

BERGAMA

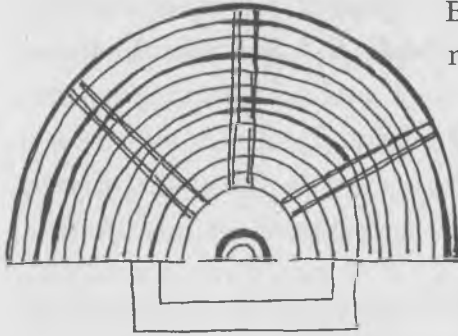
Deniz yüzeyinden 392 metre yükseklikte, Anadolu'daki en ünlü antik kentlerden biridir ve Bakırçay'ın iki kolu arasında yer alır. Çok eskiden bu ince dereye "Kaikos" derlerdi ve ilk yerleşen halk, zamanımızdan yaklaşık 2800 yıl evvel buralara gelmişti. Zamanımızın Bergama ilçesi, doruklardaki eski Bergama'nın alt katmanlarında, eteklerinde yer alır.

Günümüzde çok sayıda yerli ve yabancı konuk, tepelerdeki Bergama antik kentini gezerken, tapmak harabelerine, sütunlu yollara, oturma sıralarının pek çoğu hâlâ duran yarım daire şeklindeki üstü açık tiyatro yapısına, heykellere, şaşkınlıkla bakarlar, rehberlerin anlattığı öyküleri hayranlıkla dinlerler.

ANADOLU'NUN ESKİ
UYGARLIKLARINDAN KALAN
HEYKELLER

ANTİK TİYATRONUN YARIM
DAİRE PLANI

Bergama'nın antik tiyatrosundaki basamaklara oturup düşlere daldığınızda, adeta o çok eski zamanlara döner, buralarda oyunları seyreden binlerce Bergamalı ile birlikte olur ve onların çılgınca alkışlarını duyarsınız sanki...

Bergama'nın ünlü kralı Attalos idi. Size önceki satırlarda söylediğim gibi, bu kent devletler yakın komşularıyla arada bir savaşlılardı. Nitekim, şimdiki Zonguldak-Ankara hattı arasında o günlerde yaşayan Galatya Devleti ile sürtüşen Bergama Krallığı, 230 yılında Galatlar'ı yendi. Kral Attalos, aynı zamanda Romalıların Anadolu'ya yerleşmelerini sağlayan yöneticiydi. Günümüzdeki devletlerarası ilişkiler, sorunlar ve savaşlar, o eski günlerde de neredeyse aynı nedenlere dayanıyordu. Tarihi sevmenin ve bilmenin yararları burada ortaya çıkıyor değil mi çocuklar? Böylelikle pek çok şey öğrenmiş oluyor ve günümüzün dünyasını daha sağlıklı biçimde inceleme olanaklarını elde etmiş oluyoruz.

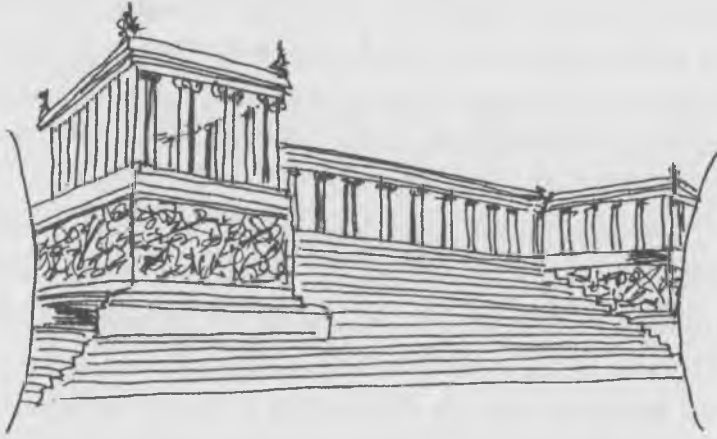
Bergama uygarlığı, diğer komşuları gibi "çok tanrılı" inanişe sahipti. Buna tarihçiler "politeizm" diyorlar. O zaman-

SAVAŞ
TANRIÇASI
ATENA

lar henüz peygamberler ortaya çıkmamış, “tek tanrı inancı” (monoteizm) yaygınlaşmamıştı.

Bergamalıların baş tanrısı Zeus idi ve onun adına “sunak” şeklinde bir tapınak yaptılar. Bergama’da bugün sadece basamakları durur bu eserin. Çünkü, geçen yüz yılda sökülerek Berlin’e götürülmüştü. Ne kadar yazık!..

BERGAMA SUNAĞI (ŞİMDİ ALMANYA'DA)

Yakın yıllarda “Yortanlı Baraj Gölü” çevresinde yapılan kazılarda çok güzel bir eser olan “Bergama Afroditi” bulunmuş ve bölgeye olan ilgi daha da artmıştır.

Bergama'nın masmavi göklerinin altında asırlar boyu yerinde kalan 36 metre boyundaki muhteşem tapınak, şimdi Berlin Müzesi'nde

BERGAMA AFRODİTİ

kapalı bir mekân içinde, kendisini hayranlıkla seyredenlere karşı boynu bükük ve hüzünlü bir şekilde duruyor. Eskiden bunun gibi ne çok eserimizi alıp götürdüler, adeta bir tarih cenneti olan ülkemizden. Ama geçen asırlarda eski eserleri koruma yönünde bilinçli bir toplum oluşturamamıştık henüz. Bergama kentinin eski mermerleri, taşları, İstanbul'a götürülür ve başka inşaatlarda kullanılmak üzere değerlendirilirdi. Fakat şimdi öyle değil artık. Ülkemizin her köşesinden çıkan sayılamayacak denli çok antik buluntular, yine ülkemizde kalıyor ve müzelerimizde sergileniyorlar.

Nerede kalmıştık, evet, Bergama Kralı Attalos ve hanedanlığı çok kitap okurlardı. Öylesine kitaplara düşkünlerdi ki, Bergama'da şahane bir kütüphane bile kurmuşlardı. Ama sonradan Romalıların egemenliğine geçen Bergama'daki bu eşsiz kitaplık, Roma İmparatoru Marcus Antonius tarafından, tarihin gelmiş geçmiş en ünlü kraliçesi, Mısırlı Kleopatra'ya armağan edilmişti!..

Bergama'daki bu ilim yuvalarından pek çok bilim adamı çıktı. Örneğin; tıp biliminin kurucusu ve eczacılığın dünyada bilinen en eski ustası Bergamalı Galenos olmuştur. Yani, ilk büyük Tıp adamı demek ki bizim topraklarımızdan çıkmış!.. İlk büyük hastane de buradaydı o zamanlar. Buna "Asklepion" derlerdi. Sağlık tanrısı "Asklepios" adına kurulmuştu Bergama'da. Şifa verdiği bilinen ünlü "çamur banyoları", o günlerde de Bergama'da sıkça uygulanan bir yöntemdi.

Binlerce yıl öncesinin Bergama'sı o denli tanınmıştı ki, meşhur fen insanları, şairler, edipler, konuşmalar yapmak için başka ülkelerden buraya gelirlerdi. Bergama'da hiç kimse sıkılmazdı. İnsanlar burada aradıkları her şeyi bulabiliyorlardı o günlerde.

* * *

EFES

Ege kıyılarını takip ederek biraz daha güneye doğru iniyoruz şimdi. İzmir'i geçince, Kuşadası yakınında Efes karşımıza çıkıyor. Bu antik yerleşim alanı dünyaca tanınmıştır ve çok sayıda yabancı ve yerli konuk, yılın her mevsiminde akın akın bu eski kenti görmeye gelirler.

Efes'in ününe ün katan eser, hemen yakınında bir zamanlar var olan, fakat şimdi sanki "ben bir zamanlar buradayım" dercesine yerini işaret eden ve sadece tek sütunu kalan "Artemis Tapınağı" idi. Bu öyle muhteşem bir eserdi ki, sütunlarının gölgesi masmavi Ege denizine düşerdi. Ama şimdi o tek sütun yaklaşık 8-10 kilometre kadar denizden içeride kalmıştır. Tapınak geri gitmedi tabii, uzun zaman içinde "deniz" doldu doldu ve sonunda o bölge "kara" oldu!..

Bu nasıl oldu dersenez, hemen söyleyeyim: Menderes Nehri'ni duymuşsunuzdur, hani kıvrıla kıvrıla akıp Ege'de denize dökülen ve çevresinde çok verimli bir arazi oluşturan kutsal nehir!..

O zamanlar “Kaistros” ismi verilen bu nehir gürül gürül akardı. Efes’e de bereket yağdırırdı. Ama zaman içinde sürüklediği topraklar Efes Limanı’nı doldurdu. Liman bu şekilde işlevini yitirince, Efes de eski görkeminden uzaklaştı ve yavaş yavaş terk edildi.

Demek ki 2500 yıl kadar önce, Ege Denizi Efes’in kıyısına dek ulaşıyormuş. Doğanın dengesi ve biçimi nasıl da değişime uğramış değil mi? Bu durumun Anadolu’da başka örneklerini de göreceğiz ileride.

Bereket tanrıçası Artemis’e adanmış dev tapınak, antik dünyanın “Yedi Harikası”ndan biri idi. Yaklaşık 2550 yıl önce burada inşa edilmişti. 1874’te İngiliz araştırmacılardan Wood, temellerini bularak tapınağın geri kalan parçalarını gün ışığına çıkarmayı başardı. Kocaman olmasına karşın gerçekten de çok zarifti Artemis tapınağı. Ama 2365 yıl önce de yanıp yok olmuştu.

İzmir Müzesi’nde bir Artemis heykeli vardır ve göğsünde 18 çıkıntı durur. Görenlerin çoğu bunları tanrıçanın memeleri sanırlar. Öyle ya, bereketi temsil eden bir tanrıçanın bu kadar çok memesi olması gayet normaldir. Oysa bu çıkıntılar yumurtadır. Evet, yumurta! Bereket sembolü olarak heykele konmuşlardı yumurtalar.

Zaten, o zamanların çok tanrılı inanışında, Artemis, Atena, Apollon, Zeus, Hera, Dionisos, Poseidon gibi tanrı ve tanrıçalar sadece tek bir uygarlığın değil, Ege’nin karşı tarafında şimdiki Yunanistan’daki eski uygarlıklar

LEOKARHES'İN
APOLLON'U

dahil, Anadolu'daki başka antik uygarlıkların da ilahlarıydılar.

"Dünyanın yedi harika eserleri"nin ikincisi de bizim Anadolu'muzda idi. Onu birazdan, Bodrum'daki "Karya Uygarlığı"nı anlatırken göreceğiz.

Bu arada size, geriye kalan beş "antik dünya harikasını" sayayım da bilginiz olsun. Mısır firavunu Keops'un piramidi, Akdeniz'in güney sahillerindeki İskenderiye Feneri, Rodos Adası limanındaki heykel, Babil kentindeki asma bahçeleri, Yunanistan'ın Olimpos Dağındaki Zeus heykeli!..

Ama ne yazık ki, bu Yedi Harika'nın sadece biri günümüzde ayakta kalmış. O da Mısır'da bulunan, Keops'un 155 metre yüksekliğindeki ünlü piramidi!..

Efes'in bir başka ilgi çekici yönü, hem çok tanrılı dinlere, hem de tek tanrılı Hıristiyanlık dinine ev sahipliği yapmış olmasından ileri gelir. Hıristiyanlığın ilk yıllarında, Hazreti İsa'nın havarilerinden biri Efes'e gelmiş ve bu yeni dini şehir halkına tanıtmaya çalışmıştı. Efes'in yarım daire planlı dev tiyatrosunu dolduran kentliler, İsa'nın havarisini dinlemiş, fakat aziz o sıralarda kendine pek de taraftar bulamamıştı.

Efes'in antik tiyatrosu 35 bin civarında seyirci alabiliyor. O eski çağlarda Efesliler böylesine büyük bir yapıyı inşa ettiklerine göre, seyirci basamaklarında (bu kısma oditoryum denirdi) bu kadar kalabalık bir insan topluluğu buraları dolduruyordu demek ki. Düşünün, o eski zamanların Anadolu lularını nasıl da düşkünmüş kültür etkinliklerine.

Bülbül Dağı'ndaki tarihi yapının, Meryem Ana'nın ikamet ettiği konut olduğu ileri sürülür. İsa Peygamber'in anası olan Meryem'in, 37 ve 48 yılları arasında Aziz Jan (Paulus) ile Efes'e geldiği iddia edilir. Bu açıdan baktığımızda da Anadolu topraklarının ne büyük önem taşıdığı hemen anlaşılır. Meryem Ana'nın bu kutsal ikametgahını 1891'de buldular. O tarihten sonra yabancı ziyaretçiler buradan eksik olmadı. Günümüzde de hâlâ öyledir.

Efes kenti, Anadolu'nun tümü bir Roma eyaleti (yani ülkesinin dışında kendi imparatorluğuna bağlı bir başka ülke) olduğu zaman, Roma eyalet valisinin sürekli oturduğu bir kent oldu. Masmavi Ege kıyılarında, harikula-de güzel eserlerin süslediği böylesine göz kamaştırıcı bir kentte oturmak, gerçekten de bir ayrıcalıktı.

Efes'teki kalıntıların çoğunluğu 2000 yıl önceki Roma dönemindedir. Şehrin etrafı surlarla çevriliydi ve bu duvarlar kenti düşmanlardan korurdu. Şehrin ana caddesine biz şimdi "Mermer Cadde" diyoruz. O denli güzeldir ki bu yol, bazı çağdaş caddelerimizin boyutlarını bile aşar. Eni 11 metre, boyu ise tam 548 metre gelir.

Eski Efesliler, çoluk ocuk bütün gün bu cadde üzerinde gezinir, çarşılarında alışveriş yapar, tapınakları ziyaret ederlerdi. Hele akşam oktkten sonra cadde kıyısında yakılan dev meşalelerle aydınlatılan yolda yürümek başlı başına bir zevkti onlar için.

EFES HARABELERİNDEN BİR BÖLÜM

Eğer şimdiye dek Efes'e gitmediyseniz, en kısa zamanda bu dünyaca tanınan antik kenti görmelisiniz. Bir rehber eşliğinde mermer taşlar ve sütunlar arasında dolaşıp günümüze miras kalan pek çok eseri tanıdıktan sonra, sözünü ettiğim bu cadde sessizlik içinde yürüyün. İnanın, eski Efeslilerin de sizinle beraber aynı cadde, bir o yana bir bu yana dolandıklarını hissedip, onların ayak seslerini duyar gibi olacaksınız.

FİLDİŐİ KADIN HEYKELCİLİğİ-EFES

Sayırsız tarihi kalıntısının yanında, tıpkı Bergama'da olduğu gibi Efes'te de, Roma Valisi Celsus'un kurduğu ve günümüzün ziyaretçilerinin "Celsus Kitaplığı" adıyla gezdiği büyük bir kütüphane yapılmıştı. Efes, gelişmişliğin, sanatın, kültürün merkezi, çağdaş bir kentte olması gereken tüm ölçütlere sahip, çok zengin ve baş döndürücü güzellikte bir yerleşim alanıydı.

EFES'TE ÇOCUK
HEYKELİ

* * *

FRİGYA

Bir başka eski Anadolu uygarlığına geldi sıra: Frigya!.. Bu devletçik ise Sakarya Irmağı'nın üst taraflarında, Eskişehir-Afyon-Kütahya-Polatlı (Ankara'da) çevrelerini kapsayan bir alana yayılmıştı. Zaten başkentleri "Gordion" da, Polatlı civarındaydı. Balkanlar'dan gelip, ta Milat'tan 12 yüzyıl kadar önce buralara yerleşmiş bir kavimdi "Frigler". Bir süre sonra Tuz Gölü ve Burdur Gölü arasındaki toprakları da devletlerine katıp, zamanımızdan 2700 yıl önceye dek varlıklarını sürdürdüler.

Sonra, Karadeniz'in doğusundaki dağlık bir yöre olan Kafkasya'dan bir takım savaşçı kabileler Anadolu'ya girdiler ve Friglerle yaptıkları savaşta onları yenilgiye uğrattılar. Bunlara "Kimmerler" diyorlardı. Frigyalıların

büyük kralları Midas, bu acıya fazla dayanamadı ve M.Ö. 676'da "öküz kanı" içerek yaşamına son verdi.

Frigya uygarlığında, diğer çağdaşları gibi çok tanrılı bir inanış sistemi yaygındı. Bu devlet, asıl parlak çağını M.Ö. 8. yüzyılda ve ünlü kralları "Midas" zamanında yaşadı. Onun zamanında ülkenin sınırları Anadolu'nun güneydoğusuna dek ulaşmıştı. Ama, tarihi acı yazgı hiç değişmiyordu!.. Bir ülke güçlenip zenginleştiği zaman mutlaka bir yerlerden bir düşman savaşı grubu çıkıp geliyor ve o ülkeyi perişan ediyordu. Anadolu tarihinde bu durumun sayısız örnekleri vardır.

Anadolu'muzun iç batı bölgesinde ve Frigya'nın güneyinde, Karya Devletiyle sınır oluşturdukları yörede "Hierapolis" adında çok önemli bir antik kentimiz vardır. Bazı tarihçiler bu kentin Frigyalılara, kimileri de Karyalılara ait olduğunu iddia ederler. Ama hepsi bir yana, önemli olan Hierapolis gibi antik çağın en önemli kent devletlerinden birinin Anadolu'ya ait olmasıdır. Şimdi Denizli ilimizin az kuzeyinde, Pamukkale'dedir. Burada bembeyaz sarkıt taşlar arasında yürürken, şifalı sıcak su havuzlarında yüzerken, az ötede yer alan Hierapolis kalıntılarını seyretmek çok etkileyicidir gerçekten de. Kentte, yarım daire planlı büyük bir açık hava tiyatrosu da görülür.

Zaman içinde başka başka pek çok uygarlık bu kentte hüküm sürmüştü. Hierapolis, 1210'larda bir Anadolu Türk devleti olan Selçukluların elindeydi.

M.Ö. 2. yüzyılda Amazonların kraliçesi Hiera'nın burayı kurmuş olmasından dolayı onun ismiyle tanındı Hierapolis... Yani, "Hiera'nın kenti"...

Frigya'nın çok ünlü kralı olan Midas hakkındaki efsaneler günümüzde dahi güncelliğini korurlar. Sizlere bunlardan birini anlatayım derseniz: Tanrı Apollon, kırların, çayırların, çobanların tanrısı Pan ile bir müzik yarışmasına katılmıştı. Bakalım iyi flüt çalmada kim daha başarılı olacaktı! Pan'ın flütü kamıştan basit bir çalgıydı. Apollon'un elinde ise gümüş bir lir bulunuyordu ki, çaldığında güzel sanatların bütün perileri durup zevk içinde onu dinlerlerdi.

Dağ tanrısı Tmolos, yargıçlık yaptığı bu yarışmada oyunu Apollon'a verdi. Ama Kral Midas tam aksini yaptı ve o basit flütüyle yine de güzel melodiler çalan Pan'ı ödüllendirdi. Tabii, Tanrı Apollon buna çok kızdı ve Midas'ın kulaklarını "eşek kulağı"na dönüştürdü. Koskoca Kral Midas, bundan böyle artık bu "komik ve büyük kulaklarıyla" gezecekti. Çaresiz şekilde kulaklarını bir başlık içinde saklamaya çalışan Midas, bir süre sonra saray berberine tıraş olurken, kulaklarının o berber tarafından görülmesini engelleyemedi. Sinirlenen Midas, bu gördük-

lerini kimseye söylemeyeceğine dair berberine yemin ettirdi. Berber de o günden sonra bu acayip durumu kimselere anlatmadı. Ama beri taraftan da, anlatsam mı acaba diye, içi içini yiyordu.

Sonunda dayanamadı ve sazlık bir arazide bir çukur kazdı. Kuyunun ağzına yaklaştı ve içeriye doğru, başkalarının duyabileceğinden çekinerek fısıltı şeklinde, “Midas’ın kulakları eşek kulakları, Midas’ın kulakları eşek kulakları” diye konuşmaya başladı. Oh, rahatlamıştı berber, sırrını doğa ile paylaşmıştı. Ama sazlar, bu şahane haberi rüzgârın esintisiyle birbirlerine, sonra da dalga dalga başka yerlere ulaştırdılar. Böylece tüm insanlar Kral Midas’ın kulaklarının komik şeklini öğrenmiş oldular.

Tabii bu durum Midas’a da büyük bir ders oldu. O günden sonra artık, “taraftarı olduğu birinin değil, gerçekten iyi olanın yanında durması gerektiğini” öğrendi!..

Frigyalılar, bir yandan eski Yunan kültürüyle, diğer yandan da Anadolu’daki Hitit kültürleriyle iç içe yaşadıkları için kendine has bir “Anadolu kültürü” yaratabilmişlerdi.

Anadolulu Frigler’in bilebildiğimiz ilk kralı, başkent Gordion’u kuran ve buraya kendi adını veren “Gordias”tı. Midas ise Gordias’un oğluydu. Eski Gordion’un bulunduğu bölgeyi şimdi “Yassıhöyük” adıyla tanıyoruz.

Frigler'in büyük tanrıları, bir "ana tanrıça" olan "Kibele" idi. Bu tanrıça, doğayı, tüm canlıları ve evreni temsil ettiğinden, Frigyalılar Kibele'ye çeşitli kurbanlar sundukları "kaya tapınakları" yaparlardı. Eskişehir-Afyonkarahisar şehirleri arasındaki vadilerde bu tapınakların çeşitli örneklerini görmek olasıdır günümüzde.

ESKİŞEHİR-FRİGYA YAZILIKAYA

Frigyalılar, zamanımızda Irak topraklarının içinde kalan eski Asur devletiyle ve İzmir yakınlarındaki komşusu Lidya devletiyle dostluklar kurdular, bunlarla ticaret yaptılar. Anadolu'muzun bu bölgelerinde, tarih, kültür, sanat yönünden epeyce eser bıraktılar. Bu nedenle Anadolu'nun bu çok eski uygarlığı, müzelerimizdeki pek çok eserleriyle, geçmişten günümüze bir "kültür-tarih köprüsü" kurar ve bizlere çok şey anlatırlar.

Bu arada sizlere önemli bir şeyi hatırlatayım sevgili çocuklar; Anadolu'nun eski uygarlıklarına ait sayısız an-

tik eser, oradaki şehirlerimizin arkeoloji (eski eser bilimi) müzelerinde sergilenir. Eskişehir, Uşak, Afyon, İzmir gibi şehirlerimizi ziyarete giderseniz eğer, mutlaka oradaki müzelere uğrayın, görün bakın nasıl heyecanlanacak, nasıl mutlu olacaksınız. Bu kadar güzel bir ülkede yaşıyor olmanın keyfini bir kez daha çıkaracak, tarihin derinliklerinde kalmış eski uygarlıkları bizimle buluşturan Anadolu'muzla övüneceksiniz.

Bazen Anadolu müzelerimizde bulunan o olağanüstü etkileyici eski eserlerimizden bir kısmı, geçici bir süre sergilenmeleri için İstanbul'a da getiriliyor. Büyük galerilerde halka açılan bu eserleri aman kaçırmayın, sevgili çocuklar. Fena mı?.. Siz uzaklara gitmeden, eski uygarlıklarımıza ait o eserler sizlerin yanı başına geliyorlar!.. Eee... Daha ne istenir ki?..

İşte şimdi de, eski Anadolu uygarlıklarından bir diğeri ile karşı karşıyayız. Bakalım bunlar kimlermiş, neler yapmış, ne tür eserler bırakmışlar bizlere... Ve tüm insanlara?..

ANADOLU'DA PARAYI KULLANAN İLK UYGARLIK: LİDYA

Milat'tan önceki birinci bin yılda, İzmir civarının iki nehri olan ve Batı Anadolu'nun iç kısımlarından gelip Ege denizine dökülen Gediz ve Küçük Menderes nehirlerinin çevresini kendilerine yurt edinen Lidyalılar da diğer kom-

şuları gibi, çok tanrılı bir din anlayışına sahip, çağına göre oldukça ileri düzeyde bir uygarlık kurmuş eski bir Anadolu antik devletiydi.

Altın madenini iyi işlemeyi bilip zenginleştiler ve uygarlıklarının en ileri seviyesine M.Ö. 7. yüzyılda kavuştular. Babadan oğula geçen bir krallık sistemiyle yönetilirlerdi. İlk bilinen kralları "Giges" idi. Gigen düşmanla yaptığı bir savaşta, M.Ö. 645 yılında öldürülmüştü. Bu yabancı kavim, Lidyalılara ait eski İzmir'i (Symirna) 600'de yakıp yıktı. Kral Giges'in soyu, tam 150 yıl iş başında kalmıştı.

Lidyalılar, eski İran devleti olan Med ülkesiyle de bir savaşa tutuştular. Fakat o sırada pek garip bir şey oldu!.. Antik çağın ünlü bilginlerinden ve filozoflarından biri olan "Tales", 585 yılının 28 Mayıs'ında güneşin tutulacağını hesapladı. O gün, iki devletin savaş alanında karşı karşıya geldikleri gündü!..

Ve Tales'in hesabı doğru çıktı, güneş tam o gün tutuldu, ortalık kapkara kesildi. Korkuya kapılan her iki ülkenin savaşçıları ve kralları, o günlerdeki inanişe göre tanrıların bu çarpışmayı istemediklerine karar verdiler ve savaşmadılar. Böylece "bilgi"nin gücü "savaş"ın önüne geçmiş oldu.

Gerçekten de, 2500-2600 yıl öncesinin "Ege dünyası"nda pek çok üstün nitelikli bilim ve fikir adamı yetişmişti. Aristo, Platon, Tales, Hippodamus, Sokrates, bu önemli kişilerin sadece birkaçıdır.

ARISTO

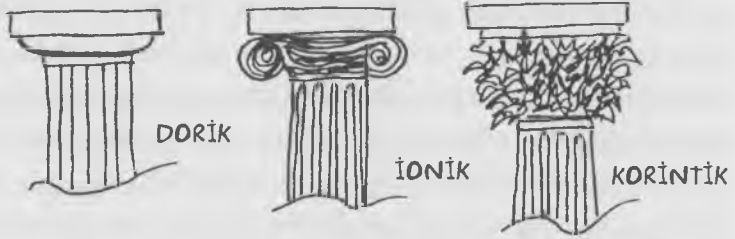
Anadolu'nun eski antik devletleri arasında ilk kez para kullanan toplum Lidyalılar olmuştur. Onlardan sonra başka ülkeler de ticaret işlerinde madeni parayı yeğlemişlerdi. Altın ve gümüş karışımı para kullanan Lidyalıların çarşı-pazarları da son derece renkli ve "ne ararsan bulunur" türden zengin mekânlardı. O çağın kentlerinde, halkın buluştuğu, gezindiği, alışveriş yaptığı geniş meydanlar olurdu. Bunlara "agora" derlerdi. Roma çağında ise agoralar "forum" adını aldı. Tapınaklar, devlet idare binaları, çeşmeler, hamamlar genellikle agoraların çevrelerinde yapılırdı.

PERSLER LİDYALILAR GİBİ
PARA KULLANIYORLARDI

Eski çağların çok yetenekli mimarları, kentleri öyle güzel planlayarak inşa etmişlerdi ki, günümüzün şehircilik anlayışında dahi, antik kentlerin kuruluş şemaları hâlâ göz önünde bulundurulur. Mimaride de çok yetenekliydimler o

insanlar. Anadolu'daki birçok yerleşim yerinde görülen mermer yapı kalıntıları, çeşitli tipte sütunlar, onların bu üstün yeteneklerini gözlerimizin önüne serer.

ANTİK SÜTUN BAŞLIK TÜRLERİ

Eski agoralardaki alışverişlerde “takas yöntemi” geçerliydi. Yani, sözgelimi, siz pazara gidip bir kilim alsanız, bedel olarak bunun yerine üzeri işlemeli bir seramik vazo vermeniz yeterli olabiliyordu. Para, her işe kolaylık getirdi ve sadece bu buluşlarıyla bile Lidyalılar Anadolu tarihinde önemli bir yer edinmiş oldular. Daha sonra diğer Anadolu uygarlıklarında da çeşitli biçimlerde paralar görüldü. Bunlar yak-

ANTİK VAZO

laşık bizim kullandığımız madeni para boyutlarındaydılar ve “sikke” olarak adlandırılırlardı. Çoğunlukla “tura” kısmında da kralların, imparatorların veya tanrıların resimleri bulunurdu. Kıyılarında ise isimler, unvanlar yazılırdı. Paralar, kalıplara dökülerek elde edilirdi.

ATENA FİGÜRLÜ PARA VE ARKA YÜZÜNDE BAYKUŞ

Lidya uygarlığının son büyük kralı "Krezüs" idi. 547'den sonra artık Lidyalılar, bir eski İran ülkesi olan "Pers"lerin egemenliğine girdi. Sadece Lidya değil, bütün Anadolu Perslerin eline geçti. Roma döneminde başkent Sardes, eyalet valisinin "adalet merkezi" olarak iş görmüştü. Milat'tan sonra 17 yılında büyük bir deprem Sar-

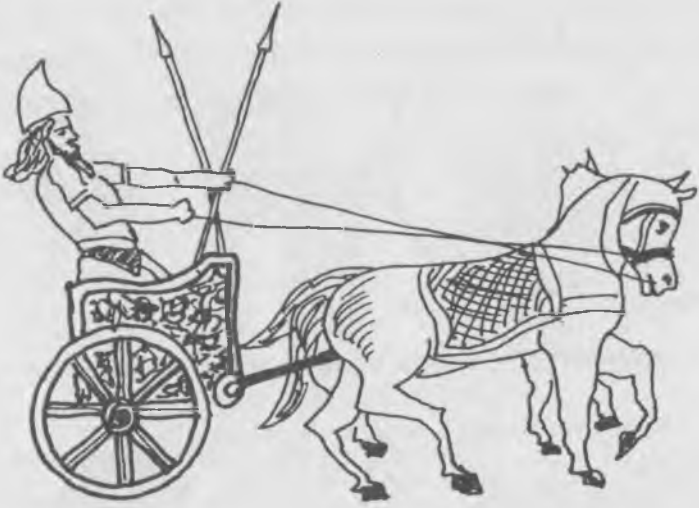
LİDYA KRALI KREZÜS

des'i yerle bir etti ve Roma İmparatoru Tiberius tarihi başkenti onarıp yeniden ayağa kaldırdı.

SARDES KENTİ HARABELERİ

Lidya uygarlığı çok ilginçti. Örneğin, ordunun atlı askerleri küpe takarlardı ve bu sınıftaki cengaver askerler çok iyi birer savaşçı idiler.

ATLI SAVAŞI

Lidyalıların alfabesi 26 harften oluşurdu. Ama henüz bütünüyle keşfedilmemiştir bu dil ve tam olarak okuyup anlayabilmek için Lidya dili üzerinde hâlâ yoğun çabalar sarf edilir.

Seramik ve çömlekçilik sanatında çok ileri düzeyde olan Lidya uygarlığı, parfüm, krem, kokulu sıvılar gibi "kozmetik ürünlerde" o çağın adeta lideriydi. Her parfüm, kendine has bir biçimi olan seramik kaplara konulur ve saklanırdı.

ÇÖMLEKLER VE MADENİ ANTİK KAPLAR

1958'de Amerikalılar Lidya eserlerini bulmak için Anadolu'da yaptıkları kazı çalışmalarında tam 1154 mezar anıtı bulmuşlar ve bunları açmışlardı. O zamanlar ölüler, yaşamlarında kullandıkları bazı eşyaları ile birlikte gömülürlerdi. Bu mezarlardan, seramik kaplar, mücevherler, incik boncuk türünden süs eşyaları çıkarılmıştır.

Lidyalılar, Anadolu'nun havasını koklamış, suyunu içmiş, toprağından elde ettiği besinleri yiyerek yaşamış ve Anadolu'ya has bir geleneksel kültür oluşturmuşlardı. Başkentleri "Sardes", o zamanların dünyasında Ege'deki en büyük kentlerden sayılıyordu. Buradan başlayıp, Ortadoğu'nun uzak diyarlarına, Bağdat'a, Suriye dolaylarına, bunların daha da ötelere kadar uzanan taş döşenmiş yola "Sardes Kral Yolu" denirdi. Bu güzergahtan zamanımıza ulaşan izler, dağların doruklarında, yamaçlarda, ovalarda, ince bir patika yol şeklinde hâlâ görülebilir. Lidyalıların ve başka ülkelerden Sardes'e gelenlerin bu taş yollarda yürüdüklerini, yüklü kervanlarıyla yamaçları, vadileri aştıklarını düşlemek gerçekten de çok heyecan vericidir.

* * *

IONYA

İzmir ve çevresinin doğası gerçekten de çok güzeldir. Öyle ya, yaz geldiğinde, hemen koşmuyor muyuz, Ege'nin mavi denizlerinin bağına? İzmir çevresine, Çeşme'ye, Urla'ya, Kuşadası'na, Alaçatı'ya...

Çok çok eski yıllarda İzmir kıyıları ve daha gerisindeki bölgelere İonya derlerdi. Sonra İonlar buradan Yunanistan topraklarına geçtiler ve aynı kültürü ve sosyal yaşam biçimlerini orada da sürdürdüler. "Anadolulu Apollon" inanışı Yunanistan'daki "Delfoi" kentindeki tapınağa taşınca, İonya gelenekleri burada devam etmeye başladı.

Zaten, Ege denizinin her iki tarafı da o çağlarda aynı yaşam biçimlerini, aynı dinsel inanışları benimseyen uygarlıklarla doluydu. Doğudaki çok güçlü Pers devleti, yani şimdiki İran topraklarında bulunan uygarlık, bu İonlara "Yauna" derdi. Her uygarlığın konuşma biçimi, dili, lehçesi farklılıklar gösterirdi.

Ege kıyılarındaki küçük devletler İonya'nın önerisiyle bir çatı altında toplanarak güçlerini birleştirdiler. İonya'ya bağlı kentlerden gelen temsilciler, birliğin çıkarlarına uygun ortak kararları burada alırlardı. Burası, İzmir yakınlarında, "Güzelçamlı" da bir tepecik olan "Panionion" idi ve deniz tanrısı "Poseidon" a adanmış çok kutsal kabul edilen bir bölgeydi. Çok sonraki zamanlarda, 20. yüzyılın başlarında gerçekleşen korkunç "Birinci Dünya Savaşı" nda bu tepeye tüfekler, toplar yerleştirilmişti. Demek ki, binlerce yıl içinde hiç önemini yitirmemiş bu tepe.

İonya'nın güneyinde ve yakın çevresindeki eski çağın pek ünlü kentleri ve tapınakları, günümüzde sıkça ziyaret edilen kültür ve turizm mekânlarıdır. Burada, bir eski sütunun dibinde, mermer bir tapınağın merdivenlerinde, bir hamamın veya agora kalıntılarının önünde re-

sim çektirmek ve byklerinizden o kent hakkında bilgi edinmek, sizlere çok zevk verecektir. Ayrıca, tatillerinizde bu güzellikleri tattıktan sonra denize girmek, oyunlar oynamak, mutluluğunuza mutluluk ekleyecektir, bundan emin olun. Bu arada sizler de, öğrendiğiniz bu heyecan verici bilgileri diğer arkadaşlarınıza anlatmaktan büyük bir keyif duyacaksınız tabii.

İzmir ile Bodrum arasındaki Miletos, bu çevredeki en önemli eski kenttir. Miletoslular (veya Miletliler) denizcilikte rakip tanımazlardı ve bu konudaki bilgi ve deneyimleri çok ileri düzeydeydi. Bu kente, bilim ve felsefenin doğduğu yer diyenler pek de haksız sayılmazlar. Çünkü Miletos'ta pek çok fikir ve bilim adamı yetişmişti. nl bilgin Tales, bu kentin vatandaşıydı. Mısır piramitlerinin yüksekliklerini hesaplayan ve "bir dairenin içine dik ugen çizen" büyük bir bilim adamıydı Tales.

Kentin yakınındaki Menderes Nehri'ne o yılların büyük tarihçisi Heredot, "alışan nehir" dermiş. Gerçekten de nehir her yıl deniz kıyısını 6 metre kadar doldurarak çalışır ve ileriye iter. Böylece deniz, yerleşim yerinden tıpkı Efes'te olduğu gibi iyice uzaklaşır. O zamanlarda burada "Lade" isimli bir ada bulunuyordu ve savaş gemileri burada barınırdı. Adanın yer aldığı körfezin adı da "Latmos" idi. Günümüzde bu ada artık karanın bir parçası haline gelmiş, ortalıkta ada benzeri bir Şey kalmamıştır. Körfez ise, Şimdiki "Bafa Gölü"dr! Bütün bu coğrafiya Şartları nehrin taşıdığı topraklar nedeniyle meydana geliyordu tabii.

Çocuklar görüyorsunuz işte... Zaman, uygarlıkları tarihe gömdüğü gibi, bunların üzerinde yaşadıkları arazileri de değişime uğrattıyor. Ama o uygarlıkların bizlere miras bıraktıkları eserler, bir kısmı harabe halinde de dursa, hepimize çok şeyler anlatmak için hâlâ varlıklarını sürdürmeye çabalıyorlar. Bu dönemlere ait pek çok heykeli, İstanbul'daki Arkeoloji Müzesi'nde seyredebilme olanağımız vardır.

* * *

GENÇ ÇOBAN
HEYKELİ

GÜNEŞ, DENİZ VE TARİH CENNETİ: DİDİM

İonya'nın güney ucunda yer alan ve dev boyutlardaki "Apollon" tapınağı ile yerli ve yabancı gezginleri sürekli kendine çeken bu olağanüstü etkileyici tarihi kent, bir "kehanet merkezi" olarak tüm antik çağ sürecinde çok önemli bir isim yapmıştı. Günümüzde Didim, İzmir-Bodrum güzergahında ve Milas yakınlarında, deniz tarafında yer alıyor.

Eski Yunan dilinde "didimi" "ikizler" anlamına geliyordu. O zaman, bu tapınağın Apollon ile kardeşi Tanrıça Artemis'e adanmış olduğunu anlamak zor olmaz. Tapınağı, geçen asır içinde bir İngiliz araştırmacı olan Charles Newton ortaya çıkardı. Tam bitmemiş şekilde yarım bırakılan ünlü tapınakta tam 120 sütun bulunuyordu.

SAVAŞÇI

Çok tanrılı dinden (paganizm) tek tanrılı Hıristiyanlık dinine geçildiği Roma çağında Didim, ticari ve sosyal yaşam yönünden bir düşüş yaşadı. 262'de Avrupa ovalarından kopup gelen Got akıncıları tüm Batı Anadolu'yu yağmaladı ve Didim de bundan nasibini aldı.

O, çağının en görkemli kentlerinden biriydi. Buraları gezip dolaşırken, Didim'in ne denli etkileyici bir antik Anadolu kenti olduğunu rahatlıkla algılayabiliyor insan.

* * *

DÜNYANIN YEDİ HARİKASINDAN BİRİNE EV SAHİPLİĞİ YAPAN UYGARLIK: KARYA!..

Bütün Anadolu Uygarlıkları içinde belki de en ilginçlerinden biridir Karya. Günümüzde İzmir'in güneyindeki Menderes Nehri'nden Marmaris çevresine dek tüm kıyıları ve gerideki dağlık bölgeyi kapsayan, Anadolu'nun harikulade doğal arazilerinin bulunduğu yerleşim alanıdır.

Karyalılar, gerek deniz kıyılarında, gerekse dağların doruklarında yüze yakın sayıda irili ufaklı kent kurmuşlardı. İlk başkentleri de şimdiki Milas idi. Bu isim onlar-

dan kalmadır ve orijinali, "Milassa"dır. Şimdiki Milas çevresinde, ovalarda, doruklarda yer yer görülen tarihi kalıntılar, zarif sütunlar, M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllarda buralarda kurulan eski Karya yerleşimlerinin izleridirler. Günümüzde bu Karya Devleti kentlerinin pek çoğu, yaz günlerinde koşa koşa gidip eğlendiğimiz, yüzduğümüz, hoşça vakitler geçirdiğimiz tatil yörelerine dönüşmüştür. Örnek mi istiyorsunuz? Sayayım: Bodrum (Halikarnasos), Marmaris (Pyscus), Gümüşlük (Mindos), Kıyıkışlacık (İasos), Datça (Knidos), bunların en gözde olanlarıdır. Ne kadar tanıdık yerler değil mi?..

ANTİK SÜTUN

BODRUM YARIMADASI

Antik çağın en tanınmış heykeltanesi olan Praksiteles, Datça'da bir "Afrodit" heykeli yapmıştı. Buradaki eski Knidos'ta şimdi bu heykelin sadece oturduğu kaidesi durur. Afrodit kayıptır ne yazık ki!

Masmavi denizlerde kulaç atarken, günbatımından sonra sahillerdeki şirin lokantalarda yemeğinizi yerken, bir zamanlar bu kentlerde yaşayan, büyük uygarlıklar kuran, tapmaklar, hamamlar, tiyatrolar, caddeler, agoralar inşa eden eski Anadoluluları düşünmeyi buralarda da sakın ihmal etmeyin.

Karyalıların bu bölgedeki diğer kentleri, günümüzün tanınmış turizm merkezlerinin çevrelerindedir. Termessos, Labranda, Bargilya, Alabanda, Euromos, Kadyanda, Alinda gibi küçük antik Karya kentlerinin çoğu Bodrum yarımadası çevresinde bulunurlar. Daha iç kısımda ise

Aydın (Tralles) ve Denizli de (Hirapolis) önemli antik yerleşimlerdi ve buralardaki kazılarda çok güzel heykeller bulunmuştur.

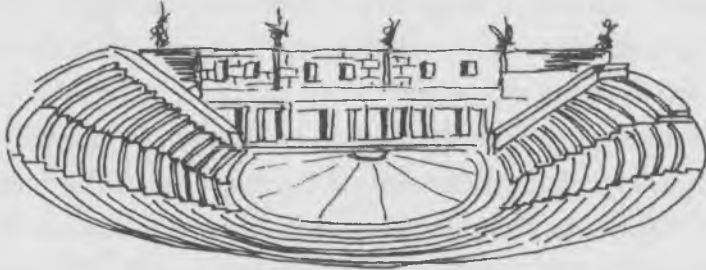
Dağların tepelerinde, ıssız çalılıkların arasında bazen harabelere rastlanır. Bu eski yapılar arasında dairesel planlı ve basamak biçiminde oturma sıraları olan tiyatroların da görülmesi çok ilginçtir. Demek ki, o çağlarda bu kentlerin insanları bu tiyatroları dolduracak denli sos-

AFRODİSİAS'TA
HEYKELLER

yalleşmişlerdi ve kültüre pek meraklıydılar. Öyle olmazdı, o ıssız tepelerde, vadilerde, şimdilerde çalılıkların kapladığı yamaçlarda tiyatro binaları inşa etmeye gerek duyarlar mıydı?

Günümüzde adı Bodrum olan eski Halikarnassos'taki tiyatro yapısı ne kadar muhteşemdir. 2500 yıl önce Bod-

HALİKARNAS TİYATROSU

rumlular buralarda toplanır ve çeşitli oyunlar seyrederler, bazen da filozofların, hatiplerin konuşmalarını dinlerlerdi. Dünyanın en tanınmış düşünürlerinden Aristo bile o yıllarda bir süre Bodrum'da yaşamıştı. Ya Herodot!.. Dünyanın en eski ve ünlü tarihçisi Herodot da Bodrumluydu!..

Ayrıca antik kentlerin bazılarında spor karşılaşmalarının, at yarışlarının, atletizm oyunlarının yapıldığı "stad-yum"lar olurdu. Bunlar da dört bir tarafında basamaklı oturma yerlerinin olduğu, tiyatroları andıran, ama daha büyük olan yapılarıdır. Stadyumların adı, o günlerin bir uzunluk ölçüsü birimi olan "stadia"dan gelirdi. Bir stadia 183 metre uzunluğundaydı. Şimdiki futbol stadyumları da isimlerini ve şekillerini bu eski stadyumlardan almıştır. Görüyorsunuz ki, yaşadığımız çağ, eski Anadolu uygarlıklarının kültürlerinden ne çok etkilenmiş. Tarihin güzelliği de zaten bu değil mi?

* * *

Karyalılar, Anadolu'nun bu güneybatı köşesindeki cennet benzeri bölgede, parlak güneşin ve masmavi denizlerin bulunduğu coğrafyada, yüksek değerlerde bir uygarlık kurmuşlardı. M.Ö. 5.yüzyılda başkent olarak yerleştikleri Milas'ta dağ tepesinde bir kale kurdular. Çevrede de başka kentler inşa ettiler.

Babadan oğula geçen kraliyet sistemiyle yönetilen Karyalı ülkesi, yüksek değerlerde eserler üretti. Öyle ki, bunlar-

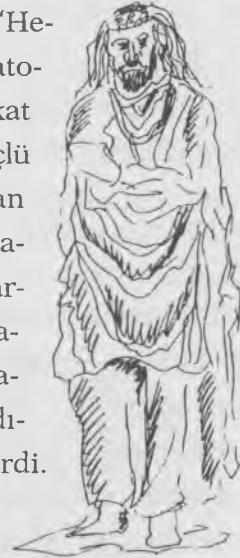

MİLAS'TA ESKİ KENTİN İZLERİ

dan biri dünyanın yedi harikasının içine girdi. Az sonra ondan söz edeceğim sizlere.

Karya'nın en ünlü kraliyet ailesi "Hekatomonos oğulları" oldu. Kral Hekatomonos başkent Milas'ta otururdu. Fakat bu yıllarda doğunun çok büyük ve güçlü devleti, şimdiki İran'ın ataları sayılan Pers İmparatorluğu, giderek batıya yayılarak Anadolu'daki tüm küçük uygarlıkları kendi idaresi altına aldı. Bunların işlerine pek karışmadı ama, başlarına kendi seçip atadığı ve "satrap" adını verdiği bir tür yönetici-kral getirdi. Karya da Anadolu'daki diğer Pers satraplıklarından biri oluverdi.

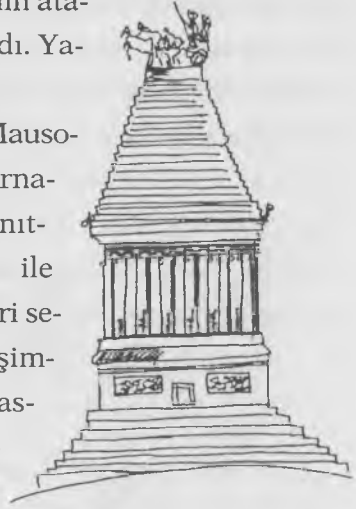
Karya Satrabı Hissaldomos ölünce, oğlu Mausolos kral oldu. Mausolos,

KARYA KRALI
MAUSOLOS

aslında “Büyük Pers Krallığı”nın atadığı bir yönetici konumundaydı. Yani, o da bir “satrap” idi.

M.Ö. 4. yüzyıl ortalarında Mausolos ölünce, Bodrum’da (Halikarnasos) kendisi için yaptırılan anıt-mezar, olağanüstü güzelliği ile dünyanın yedi harikasından biri seçildi. Bu anıt eser ne yazık ki şimdi yerinde yoktur. Buna ait bir aslan heykeli İstanbul’daki Arkeoloji müzesinde sağı solu kırık ve hüzünlü bir şekilde durur.

MAUSOLOS’UN ANIT
MEZARI

Kral Mausolos’un muhteşem mezarı o denli güzel ve göz alıcı idi ki, daha sonraki asırlarda, hatta yakın yıllarda ölen çok ünlü devlet adamlarının anıt mezarları bile Mausolos’un adından esinlenerek “Mozole” diye tanımlanmaya başlandı.

Anıt-mezarın yüksekliği 50 metreye yakındı ve tepesi basamaklı bir piramit gibiydi. Bunun tepesinde de tunçtan yapılmış bir atlı araba üzerinde Kral Mausolos’un ve Kraliçe Artemisya’nın iki metreye yakın heykelleri vardı. Bunlar da İngiltere’deki müzededir ne yazık ki. Devasa ve güzeller güzeli anıt-mezarın etrafı mermer havuzlarla, çiçek bahçeleriyle süslüydü. Anıtın üzeri sütunlar, heykeller, süslemelerle doluydu. O günlerde sadece bu

eseri görmek için, dünyanın dört bir tarafından pek çok insan Bodrum'a gelirdi. Demek ki turizm ta 2500 yıl önce başlamış Bodrum'da! Ne ilginç, ne kadar heyecan verici öykülerle karşı karşıyayız...

ŞİMDİKİ BODRUM (HALIKARNAS)

Bodrum'un 2360 yıl önceki güçlü kralı Mausolos, uzun boylu kumral saçlı, oldukça yakışıklı biriydi. Dört de kardeşi vardı. Piksadoros ve İdrieus adlı iki kardeşiyle, Ada ve Artemisya adında iki kız kardeşi bulunuyordu. Harika mezar anıtını, Mausolos ölünce, kız kardeşi Artemisya tamamlamış, çağın en ünlü sanatçılarından yapıyorlardı. Hiç olmazsa bir kısmıyla zamanımıza ulaşabilseydi ne

BODRUM KRALIÇESİ
ADA

iyi olacaktı. Şimdi sadece temelleri durur Bodrum'un merkezinde, sokakların arasında...

Karya, diğer Anadolu kıyı devletleri gibi, denizcilikte çok ileri gitmiş bir uygarlıktı. Karyalı denizciler, Ege'de, Akdeniz'de seferlere çıkıyor, zengin ganimetlerle başkent Halikarnassos'a dönüyorlardı. Firavunlarıyla tanınan Mısır ülkesine dahi gitmişlerdi. Kalkan, ok, mızrak gibi dönemin savaş gereçlerini kullanmakta çok ustaydı Karya askerleri.

KARYALI DENİZCİLER SEFERDE

Kentin arması, kutsal kabul edilen "çift yüzlü balta" motifi idi. Baltanın bir yüzü doğa güçlerini, şimşegi, yıldırımını temsil ediyor, diğer yüzü ise, boğanın simgesel kuvvetini açıklıyordu. Boğa da çok kutsal bir güç sembolü idi. Hatta bu hayvan, tüm eski Yunanistan'da, sonra Roma'da, daha sonra

LABRİS
(ÇİFT BALTA)

Bizans'ta (Doğu Roma) ve pek çok ülkede aynı şekilde kutsal kabul edilirdi.

Mausolos öldükten sonra kardeşleri arasında taht mücadelesi başladı. Tam o sırada Makedonya lideri Büyük İskender (Aleksandros), arkasına taktığı

dünyanın en güçlü ordusuyla doğu seferine çıktı ve Anadolu'yu tamamen ele geçirdi. Önüne hangi ülke veya kent çıkarsa, bir çırpıda yenilgiye uğrattırıyor ve topraklarını "Büyük Makedonya İmparatorluğu"na katıyordu.

Trakya'dan başlayarak Anadolu'ya giren Büyük İskender,

BÜYÜK İSKENDER

güneye doğru Karya'ya, yani Bodrum'a dek indi.

Büyük İskender'in Anadolu'daki serüveni heyecanlı bir film gibidir. Haydi bakalım çocuklar, şimdi hep birlikte kısaca bir göz atalım İskender'in Anadolu uğurluklarıyla ilgili fetihlerine...

* * *

BÜYÜK İSKENDER BODRUM'DA!..

Büyük İskender, şimdiki Yunanistan'ın kuzeyinde kalan eski Makedonya'nın kralı 2.Filip'in oğlu idi. Babası çok güçlü bir kraldı ve ülkesinin topraklarını genişletmek amacıyla büyük savaşlara girişmişti. 348 yılında, o çağların en büyük kent-devleti olan Atina'yı yendi. Son-

ra da Traklar'ı... Bu arada doğudaki Pers krallığı da güçlenmekteydi. Persler Yunanlıları İskender'e karşı kışkırtarak onu engellemeye çalıştılar.

BÜYÜK İSKENDER'E
"GÖLGE ETME, BAŞKA
İHSAN İSTEMEM"
DİYEN SİNOPLU
DİYOJEN

Filip'ten sonra çok genç yaşında Makedonya kralı olan İskender, 334 yılında Anadolu'ya girdiğinde henüz yirmili yaşlarının başındaydı. Tarihin en ünlü filozofları onun çevresinde idiler. Sinoplu Diyojen'e, kendisinden bir şey isteyip istemediğini sorunca, Diyojen'in İskender'e, "Gölge etme, başka ihsan istemem" sözü, dünya durdukça ağızlar-dan ağızlara söylenen ve söylenecek olan bir deyişe dönüştü.

Aristo da İskender'in hocalarındandı. Genç kral İskender, devletini ekonomik yönden de güçlendirmeye çalıştı ve gümüş paranın değerini altın paranın üzerine çıkartarak büyük bir başarıya imza attı. O günlerde "İskender drahmisi", dünyanın kullandığı çok değerli bir para oldu.

Büyük İskender Trakya'dan Hellespontos boğazına (şimdiki Çanakkale) geçti ve Anadolu'ya girdi. Lidya ülkesini aldı, Efes'i işgal etti, dünyanın yedi harikasından biri olan Artemis tapınağına kurbanlar adadı, güneye yöneldi. Beri taraftan da Persler onu takip ediyorlardı. Yani Persler, İskender'in fetih yolunda önüne çıkan en

**BÜYÜK İSKENDER
(ALEKSANDROS)**

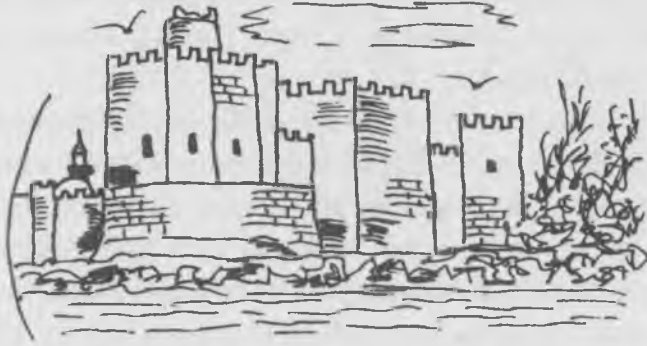
büyük engeldi. Anadolu'da yaşanan bu olaylar, tüm dünya tarihinin en heyecanlı bölümlerinden birini oluşturur. Günümüzde bütün dünyanın tanıdığı tarihsel bir kişilik olan Büyük İskender'in yaşamı hakkında pek çok kitap yazılmış, sayısız filmler çekilmiştir.

Şimdi yine dönelim İskender'in yanına ve onunla birlikte Anadolu'yu boydan boya kat edelim.

Genç İskender 334 tarihinde Bodrum yarımadasına geldi. Çevredeki irili ufaklı Karya kentlerini ele geçirdi, bunların kimisi de hiç savaşmadan kentlerinin anahtarlarını ona teslim ettiler.

İskender kısa sürede dev ordusuyla başkent Halikarnasos (Bodrum) surlarına dayandı. O sırada Mausolos'un kız kardeşlerinden Ada, kraliçe olarak Karya satraplığı yapmaktaydı. Büyük kuşatmadan sonra Bodrum'u da ele geçiren İskender, Anadolu'yu güneyden kıyı kıyı takip ederek, Antalya'yı (Pamfilya), Aspendos'u, Perge'yi, Side'yi, Likya ülkesini (Fethiye) ve önüne çıkan diğer bütün kentleri alarak kuzeye, Frigya devletine yöneldi. Oradan Kapadokya'ya indi. Kızılırmak (Halys) ve Yeşilirmak (İris) çevrelerini fethetti. Daha sonra da Kilikya ovasına (Mersin-Adana) geldi (Türkler, çok sonraki asırlarda Mersin

kıyılarında bir kale yapmışlardı). Buraları da topraklarına katıp Anadolu'dan çıktı ve inanılmaz bir şekilde ve büyük zorluklara katlanarak ta Hindistan'a dek ilerledi. Buradan geri döndü, Babil'e geldi. ...Ve 33 yaşında bu kentte öldü.

MERSİN'DE ANAMUR KALESİ

İskender'den sonra Anadolu onun generalleri arasında paylaşıldı. Ne büyük serüvenlerle dolu bir öykü müş onun yaşadıkları... Arkasındaki binlerce askeri ile bu inanılmaz tehlikeli yolculuğa atılan genç İskender'in tek amacı, dünyayı baştan başa fethetmek olmalıydı herhalde. Kendinde o gücün ve cesaretin var olduğuna inanıyordu demek ki.

Ama şimdi bu fikirler bize ne kadar gereksiz geliyor değil mi? Bir uygarlık, niçin bir diğer uygarlığı ele geçirmeye çalışsın ki? Barış içinde yaşamaktan ve bu güzel gezegenimizin nimetlerinden olabildiğince eşit miktarda yararlanmaya çalışmaktan daha güzel ne olabilir ki?

* * *

GÜNEŞ ÜLKESİ LİKYA

Günümüzün Güneybatı Anadolu'sunda, Marmaris ile Antalya arasında kalan, Fethiye-Köyceğiz ve çevresinden oluşan yarımada 2500 yıl önce en güçlü dönemini yaşayan Likya uygarlığına ev sahipliği yapıyordu. İki bin metreden yüksek "Bey Dağları", Batı Toroslar adıyla Likya sınırlarına dek iner.

Bu ülkenin insanları da tıpkı komşuları Karyahlar gibi, Anadolu'nun cennet köşelerini, kokulu çamların cam göbeği rengindeki denizlerle kucaklaştığı körfezleri, kıyıları çok iyi biliyorlarmış gerçekten de! İster Karya ülkesi olsun, isterse de Likyalıların yerleştiği Fethiye-Dalyan bölgeleri olsun, yahut da Pamfilyalılar'ın Antalya'sı olsun, bütün bu kıyılarımız ülkemizin en çok turist çeken, en tanınmış tatil yörelerinin buldukları merkezlerdir günümüzde.

Likyalı insanlar da, çağdaşı diğer uygarlıklar gibi çok tanrılı bir din sistemine inanırlardı. Antik (eski) çağda 200 bine yakın insan yaşardı buralarda. Dairesel planlı tiyatro yapıları, tanrılara adanmış çeşitli tapınakları, devlet binaları, stadyumlar, agoralar, hamamlar, Likya ülkesinin kentlerinde de mevcut idi.

Doğal konumundan dolayı Likya oldukça içine kapanık, o ölçüde de özgür bir ülkedydi. Kendine özgü kayalara oyulmuş mezar türleri, "ters dönmüş sandal biçiminde" taş lahitleri (bir tür mezar), resimli zarif seramik vazoları

BİR LİKYA SERAMİK
VAZOSU

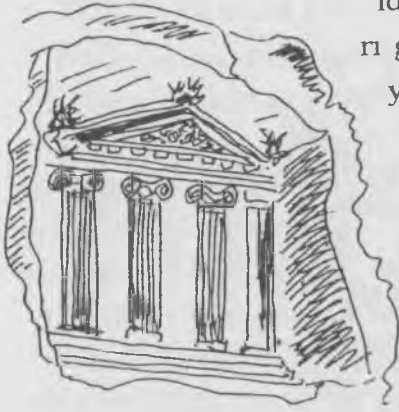
LİKYA'DAKİ KEKOVA'DA SU İÇİNDE LAHİT

vardı. Bunlardan bir kısmı Kaş'ta, Kekova'da, hatta deniz içinde bile görülebilir günümüzde.

Likyalıların atalarının Girit adasından gelme olduğu, Atina kralının oğlu "Likos"un, kardeşi tarafından ülkesinden sürgüne gönderilince onun da gelip bu bölgeye yerleşerek adını verdiği Likya ülkesini kurduğu söylenir.

Fethiye, Köyceğiz, Göcek, Kekova, Kaş gibi tatil merkezlerinde ve çevrelerindeki irili ufaklı merkezlerde, ne-reyi gezerseniz gezin, kesinlikle Likyalılara ait bir kalıntı görebilirsiniz. Dalaman çayı sırtlarındaki kayalıklara oyulmuş mezar anıtları, kayıkla gezen herkesi heyecanlara sürükler.

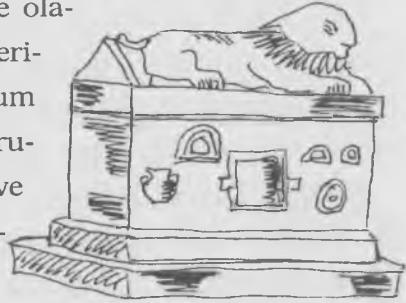
O zamanlar Likyalılar, yaz aylarında "at sırtında yürüterek geçilebilen" bu çayı "İndus" adıyla bilirlerdi. Ayrıca Likya'daki Telmessos antik kenti bir "kehanet merkezi"

FETHİYE CİVARINDAKİ LİKYA
KAYA MEZARI

idi. Burada da kaya mezarları görülür. Şimdiki “Eşen çayı” ağzındaki Ksantos, tüm Likya Uygarlığının en büyük şehri idi. Burada çok heykel yapılırdı. 1838 yılında İngiliz araştırmacı Charles Fellows tarafından bulundu bu önemli merkez.

Ortaçağ’da Bizanslıların, manastırlar ve kiliseler kurdukları Ksantos’ta bazı antik mezarlar bir dönem Londra’ya kaçırılmıştı. Günümüzde artık böyle bir şeyin yapılması söz konusu bile olmaz, çünkü tarihi değerlerimize karşı bilinçli bir toplum oluşturma yönünde doyurucu çalışmalar yapılmıştır ve de yapılmaya devam edilmektedir.

ASLAN KAPAKLI LAHİT MEZAR

Likyalılar Orta Anadolu-lu Hititler tarafından “Lukka ülkesi” diye tanınırdı. Ana, Likya’da çok önemli bir kavramdı ve burada babanın değil ananın soyu dikkate alınırdı. Öyle ki, Likyalı kadının çocuğunun babası bir “köle” bile olsa, o çocuk Likya yurttaşı kabul edilmekteydi.

Çok çok eski yıllarda Truva Savaşı'nda, bu ülkenin yanında yer alan Likyalılar, M.Ö. 6. yüzyılda Perslerin ege-menliğine girdi. Yukarıda, Karyalılarda anlattığım gibi, Büyük İskender'in ele geçirdiği ülkelerden biri olan Likya, o öldükten sonra Mısır Firavunu Ptolemaios'a bağlandı. Roma İmparatoru Sezar'ın öldürülme anında "Sen de mi?" diye sitem ettiği ünlü komutan Brutus M.Ö. 42'de Patara'ya gelip kentin teslim olmasını istemiş, Patara da erte-si gün Roma'ya teslim olmuştu.

Özellikle yaz günlerinde Likya bölge-sindeki pek çok kıyı kenti ziyaretçile-rin, gezginlerin, tarih meraklılarının akınına uğrar. Buradaki mermer mezar anıtları son de-rece güzeldir. Letoon'da, Pınara'da, Sydima'da, Aperlai'de, İsinda'da, Noel Baba'nın yaşadığı yer sayılan Demre'de,

ROMA İMPARATORU

BİR LİKYA KRAL MEZARI

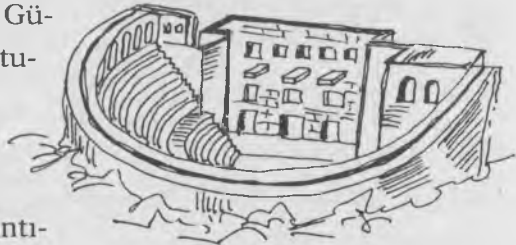
Patara kumsallarında dolaşmak, yüzmek, resim çekmek, tarihi yerler hakkında bilgi edinmek son derece zevkli bir etkinliktir günümüzde. Özellikle Patara'nın sapsarı ince kumları, cam göbeği mavisi denizi, burayı gören herkesi adeta büyüler.

* * *

ESKİ ANTALYA: PAMFİLYA!..

Pamfilya antik uygarlığının yer aldığı bölge, Güneybatı Anadolu'muzun en tanınmış turizm bölgesi sayılan Antalya ve çevresini kapsar. Batı Toros Dağları'nın oluşturduğu dik akarsu vadileri, uçurumlar ve kıyılardaki kumsallar, bu yörede yaklaşık 80-90 kilometrelik bir şerittedir. Bu kıyılar adeta cennet gibidir. Upuzun kumsallar, çam ormanları, tertemiz hava, denizin kokusu ve rengi, insanları buralara çeker.

Eee, bundan daha güzel bir bölge bulamazdı herhalde Pamfilyalılar değil mi? Pamfilya Ovası, bölgede bulunan beş antik kenti asırlardır besleyip durdu. Eski adı "Attaleia" olan Antalya, Perge, Side, Silyon ve Aspendos kentleridir bunlar. Günümüzde gelişmiş turizm ve tatil merkezleri olan bu bölgelerde çok yoğun eski kent kalıntıları görülür.

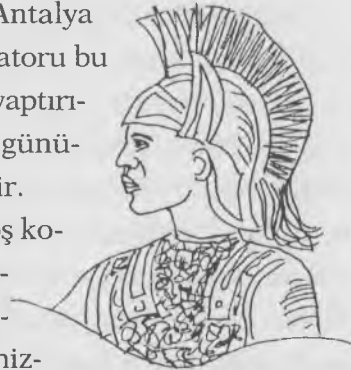
SİDE TİYATROSU

Pamfilya'nın öyküsü aslında Troya Savaşı'yla birlikte başladı diyebiliriz. Zamanımızdan 3200 yıl önce o büyük karışıklıktan sonra Anadolu'nun her tarafına çeşitli göçler başladı. Adeta herkes kendine yeni bir yurt aramaya koyulmuştu. Bu insanların bir kısmı Pamfilya bölgesine geldi ve burada aynı isimli uygarlığı kurdular. Eski Yunanca'da "tüm boyların ülkesi" anlamına geliyordu bu isim. Devleti kuran Kral Mopsos'un kızının adı da "Pamfilya" idi!

M.Ö. 386 yılında, yani zamanımızdan yaklaşık 2390 yıl önce, "Büyük Kral'ın önderliğinde doğudan hareket eden dev Pers ordusu bütün Anadolu'yu ele geçirince, Antalya bölgesi de bunların egemenliğine girdi. Ama Persler, sizlere gerideki sayfalarda anlattığım gibi Anadolu'nun bu küçük krallıklarına bazı özgürlükler de tanımıştı. Daha doğrusu, bu uygarlıkları iç işlerinde oldukça serbest bırakmış, kendi paralarını basıp kullanmakta Anadolu devletlerine bir takım haklar vermişti.

Pamfilya'nın ana limanı Antalya idi. 1879 yıl önce Roma İmparatoru bu kente gelmişti. Onun anısına yaptırılan üç gözlü "zafer kapısı" günümüzde dahi burada görülebilir.

O çağlarda en kaliteli, en hoş kokulu parfümlerin burada ürettiği söylenir. Demek ki, Pamfilyalı kadınlar süslenmeye, temizliğe pek düşkünmüşler!

BİR PAMFİLYA SAVAŞÇISI

Antalya'nın çevresinde eski Pamfilya kentlerinden pek çoğunu gezip görme olanağımız vardır. Denizden biraz içeride kalan Perge'yi, masmavi kıyılarda kurulan ve simgesi "nar" olan Side'yi, paralarının üzerinde "gururlu ve onurlu", "Roma'nın yandaşı" gibi yazılar görülen ve o yıllarda tuz üretimi ve bağcılıkta adından söz ettiren ünlü Aspendos kentindeki Roma açık hava tiyatrosunu seyredince, aslında bu uygarlıkların o zamanlara göre ne denli gelişmiş olduklarını hemen anlarız.

Silyon kentinde ise eski yıllarda konser verilen, tiyatro benzeri "odeon" yapısı var. Pamfilyalıların burada kurdukları uygarlık için ne denli güzel bir yer seçtiklerini düşünüp, kalıntılar arasında dolaşılıyor ve başka uygarlıklara doğru yol alıyoruz şimdi.

* * *

PİSİDYA

Vaktiyle Pamfilya'nın gerisindeki Toros zirvelerinde kurulan bu uygarlık, ıssız tepelerdeki kentleriyle bugün de bizi şaşırtmaya devam eder.

Termessos, 1000 metre yüksekliğindeki bu tepe kentlerinden biridir. Burada bir de 7000 kişilik bir açık hava tiyatrosu görülür. Ne garip! Düşünün, o çağlarda dağların zirvelerindeki bu kentte oturan binlerce kişi varmış demek ki! Bu tiyatroyu doldurdıklarına göre, kültürü ve eğlenceyi de pek seviyorlarmış. Hatırlarsanız, gerideki sayfalarda böyle durumlarla sıkça karşılaştık.

Pisidya'daki, yerin altından binlerce yıldır ateş çıkan ve şimdi ismi bu nedenle "Çıralı" diye bilinen, ama o yıllarda adı Olimpos olan bölgeyi görmeye çok sayıda gezgin gelir hâlâ. Ağzından ateş çıkan çift başlı ve adı "Kimara" olan bir yarı tanrı figürü ile temsil edilirdi bu bölge. Biz buraya "Yanartaş" da diyoruz.

* * *

PİSİDYA'NIN KİMARA İSİMLİ EFSANEVİ YARATIĞI

KİLİKYA

Kilikya uygarlığının bulunduğu bölge, günümüz Anadolu'sunun güneyindeki Antakya civarıydı. Toros dağlarının doğu sınırlarının uzandığı ve Adana'nın da içinde yer aldığı "Çukurova", Kilikya'nın geniş düzlükleriydi. Daha gerilerdeki sırtlar ise "Dağlık Kilikya" diye tanınırdı. Karaman ilindeki "Binbir Kilise" denilen Anadolu'nun en eski mabedleri, erken Hıristiyan sanatını temsil etmeleri

açısından çok önemlidir. Görüyorsunuz çocuklar, Anadolu'nun kültürel zenginliği ve renkliliği, doğası kadar göz alıcı ve ilgi çekici.

Dünyanın en ünlü tarihi şahsiyetlerinden biri olan Roma İmparatoru Sezar, yaklaşık 2 bin yıl önce bu bölgeyi, Mısır Kraliçesi Kleopatra'ya hediye etmişti. O zamanların en vazgeçilmez ulaşım araçlarından olan gemiler, Kilikya ormanlarında yetişen "sedir" ağaçlarından yapılırdı ve Romalıların "denizaşırı" ülkelere gidebilmeleri için bu gemiler çok önemliydi.

* * *

KOMMAGENE UYGARLIĞI

1882'de Adıyaman'daki Nemrut Dağı'nın zirvesinde araştırma yapan Sester ve Puchstein isimli iki bilim adamı gözlerine inanamadılar. 2150 metrelik zirvede, ataları Hellen-Pers kültürüne ait olan Kommagene Krallığı'nın lideri Antiokhos'un dev heykelinin yanında, başka tanrılara ait oturan heykeller duruyordu. Üstelik taştan tahtlarda oturan bu heykellerin benzerleri, dağın doğu tarafında olduğu gibi batı eteklerinde de vardı. Ayrıca bunlar "Tümülüs" denilen piramit biçimindeki bir taş yığınının dibinde duruyorlardı. Bu taşlardan oluşan piramidin içinde nelerin bulunduğu günümüzde hâlâ bilinemez.

Eski Suriye kralları soyundan bir devletti Kommagenler. En yüksek devirleri ise, zamanımızdan 2050 yıl öncelerine dayanır.

Nemrut zirvelerinde bu tanrı ve kral heykellerini, kuş başlarını görmeye pek çok yerli yabancı gezgin gelir. Bu tepede özellikle güneşin doğuşunda, batışında ve sessizlik içinde, binlerce yıl öncesine ait heykelleri izlemek, insana sonsuzluk hissi veren sisler içindeki dağ manzaralarını, kızıl ufukları seyretmek, yürekleri coşturur da coşturur!

NEMRUT DAĞI'NDA
KUŞ HEYKELİ

O zamanların uygarlıklarındaki inanışlara göre, çok tanrılı bir dinleri bulunan bu insanlar, baş tanrı Zeus'un heykelini buradaki en yüksek noktaya diktiler. Zeus'un bir yanında Kral Antiokhos, ülkenin ana tanrıçası Tike, diğer yanında ise Apollon ile Herakles heykelleri durur.

Bu inanılmaz etkileyici doğa ve tarih alanı 1988'de "milli park" ilan edildi ve bir dünya kültür kurumu olan UNESCO tarafından "İnsanlığın ortak kültür mirası" listesine alındı.

Ayrıca güneydoğu Anadolu'daki Gaziantep yakınlarında, "Zeugma" antik yerleşiminde ortaya çıkartılan "Roma villaları"na ait duvar resimleri, renkli mozaik panolar, seyredenleri büyüler ve tüm dünyanın geniş ölçüde ilgisini çeker.

ZEUGMA - MOZAIK PANO

Görüyorsunuz işte sevgili çocuklar. Anadolu'muzun hangi köşesi birbirinden ilginç tarihi eserlere kucak açmamış ki? Bu denli zengin kültür kaynağına sahip bir başka ülke yeryüzünde var mı acaba diye, insan kendine sormadan edemiyor doğrusu...

* * *

ORTA ANADOLU'DA ÇOK GÜÇLÜ BİR UYGARLIK: HİTİTLER

Antik tarihin en büyük uygarlıklarından biri olarak bilinen Hitit ülkesi, Kızılırmak kavisi içinde ve Çorum, Yozgat illeri çevresinde, zamanımızdan 4000 yıl önce burada yaşayan "Hatti Krallığı" ile kaynaşarak çok güçlü bir devlet ve kültür oluşturdu, varlığını yüzyıllar boyunca sürdürdü.

Hititler'in Kafkasya gerilerinden ve Asya kıtasından buraya göç ettiklerini iddia eden araştırmacılar bulunduğu gibi, Çanakkale yoluyla Orta Anadolu'ya vardıklarını söyleyenler de vardır.

Hititler'in ya da daha güncel isimleriyle "Etiler" in merkezi, şimdi Boğazköy olarak tanıdığımız "Hattuşaş" idi. Şehirlerini surlarla çevreleyen Hititler'in M.Ö. 1400 ile 1200 yılları arasındaki en güçlü dönemlerinde hüküm süren ilk kralları Tuthaliya adında bir liderdi.

M.Ö. 1200 yıllarına gelindiğinde Hitit uygarlığı gücünün doruğuna ulaştı. Çok savaşçı bir ulus olan Hititler, zamanın diğer büyük devleti, firavunlar ülkesi Mısır'a bile kafa tutmuştu.

M.Ö. 1900'lü yıllardan 1460'lara dek hüküm süren eski krallar arasında Labarna, 1. Murşili, Telepinu, Huzziya gibi, diğer Anadolu devletlerindeki krallara hiç benzemeyen, ilginç isimli liderler iş başına geçti. Bunlardan 1. Murşili, şimdiki Ortadoğu'da bulunan eski Mezopotamya'daki Babil devletini yaktı ve tarihte çok tanınan "Hammurabi Hanedanlığı"na son verdi.

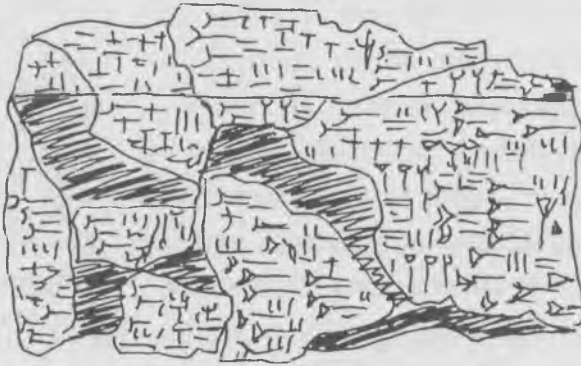
Asıl parlak dönemin yaşandığı "Büyük Krallık" devrinde ise, yine bunların soyundan olan 2. Tuthaliya, 2. Hattuşili, Şuppiliuma, 2. Murşili, Muvatalli, 3. Hattuşili gibi ünlü isimler krallık yaptı. Tarihte bilinen ilk büyük

PİYADE
(YAYA ASKER)

dünya savaşı sayılan “Kadeş çarpışması” Hitit kralı Mu-
vatalli ile, Mısır’ın çok tanınmış firavunu 2.Ramses ara-
sında, şimdiki Suriye dolaylarındaki Kadeş kenti civa-
rında, M.Ö. 1286’da gerçekleşmişti.

Bu savaşın galibi yoktu, ama her iki ülke de kendisini
galip ilan etmişti! Bunun sonucunda yine tarihin bilinen
ilk barış anlaşması on yıl sonra, M.Ö. 1296’da imzalan-
mış ve her iki uygarlık birbirlerine bu anlaşmanın metin-
lerini göndermişti. Günümüzde “Kadeş Anlaşması” olarak
bilinen ve kil tablet üzerine “çivi yazısı” ile yazılan bu ün-
lü belge İstanbul’daki Arkeoloji Müzesi’nin doğu eserleri
salonunda tüm ihtişamıyla durur. Yazılı belgeler bu “ilk
büyük dünya savaşı”nı tüm ayrıntılarıyla ortaya koyar.
Buna göre, savaş şöyle başlamış ve gelişmişti:

KADEŞ BARIŞ ANLAŞMASI
(PIŞMIŞ KİL TABLET ÜZERİNE ÇİVİ YAZISI)

Firavun Büyük Ramses’in başında bulunduğu yakla-
şık 20 bin askerden oluşan Mısır ordusu, dört kısım ha-

linde Kadeş'e doğru ilerlemekteydi. Ramses'in atlı arabasının yanında onun ehlileştirdiği bir de aslanı bulunuyordu. Hititler ise Hattuşaş'tan yola çıkmışlardı. Çok cesur, atik ve gözüpek Hitit savaşçılarının kılıçları demirdendi. Oysa Mısırlılar demiri bilmiyorlardı ve silahları daha güçsüzdü, fakat savaş sanatında bunların hünerlerinin de Hitit askerlerinden geri kalır yanı yoktu.

İki ordu birbirlerine doğru yaklaşırken, tam o sırada çok garip bir girişim oldu. İki asker Hitit ordusundan kaçıp firavunun askerlerinin arasına katıldı ve Mısırlıları yanıltarak, Hititlerin çok gerilerde olduklarını söylediler. Aslında bu adamlar casustular ve Ramses'i şaşırtmışlardı. Çok yakında, oklarıyla, kılıçlarıyla, balta ve mızraklarıyla 35 bin Hitit savaşçısı ve 3500 atlı araba pusuda Mısırlıları bekliyordu!

Ramses'in askerleri yön değiştirince Hitit ordusu bunlara bir baskın yaptı, çok şiddetli bir çatışma çıktı. Hitit arabalarında üç savaşçı bulunmasına karşın, Mısır'ın atlı savaş arabalarında ancak iki asker duruyor ve bunlardan ancak biri silah kullanabiliyordu. Yine de savaş berabere bitti. Ama Hititler daha kazançlı çıktılar ve pek çok ganimet, yani savaş malı elde ettiler. Hititlerle Mısırlılar arasındaki barış uzun yıllar devam etti.

Mısırlıların da Hititlerin de yazıları çok ilginçtir. Mısır yazısına "hiyeroglif" denir ve kelimeler bir takım şekillerle belirtilmiştir. Sultanahmet'teki Mısır dikilitaşında bunun örneklerini görebilirsiniz. Hitit yazısı ise daha

sadedir ve buna “çivi yazısı” denir. Bu çok ilginç yazı sisteminde sözcükler, harfler gerçekten de birer çiviye benzediğinden Hitit yazısı bu adı almıştır.

ESKİ ANADOLU'DA KULLANILAN "HİYEROGLİF DİL" ÖRNEKLERİ

20. yüzyıl başlarında Hrozny adında bir bilgin, karmaşık ve çok zor olan Hitit çivi yazısının sırrını çözmeyi başardı. Okuduğu ilk Hitit cümlesi şöyleydi: “NU-NİNDA-A NEZZATTENİ VADAR MA EKUTTENİ.” Buradaki “vadar” sözcüğü herkesin çok ilgisini çekti, çünkü İngilizcedeki “water”, yani “su” sözcüğüne çok benziyordu! Bilim adamı doğru iz üzerindeydi, çünkü cümleyi çözünce “VADAR”ın anlamı ortaya çıktı. Cümle, şu anlama geliyordu: “Şimdi sen ekmek yiyeceksin ve sonra “su” içeceksin.”

Bu çok heyecan verici araştırma sonucunda, Hitit dilinin “Hint-Avrupa” kökenli çok eski bir dil olduğu meydana çıktı! Bakın işte, tarih sayfaları ne kadar ilginç bilgilerle dolu, görüyor musunuz?

Arkeoloji müzemizde Hitit yazılı tabletlerin sayılamayacak kadar çok örneği vitrinlerde sergilenir ve her görenin büyük ilgisini çeker. Bunların yanı başlarında Türk-

çe açıklamaları yazıldığı için, Hititlerin sosyal yaşamları hakkında pek çok şey öğrenebilmemiz mümkün olmaktadır. Hititler, söylediğim biçimde, yazılarını kil tabletlere yazarlar, sonra da kalıcı olsunlar diye bunları fırınlarda pişirirlerdi (!)... Eğer uzak bir yere gideceklerse, bu yazılar aynı şekilde pişirilmiş bir kil zarfa (!) konulurdu. Bu da hayli zahmetli bir yöntemdi.

Günümüzde ise, gelişmiş, modern posta idarelerinde bile artık mektup pek yollanmaz oldu. Bilgisayarlar emrimizde... Hoop, bir-iki saniyede istediğimiz yazıları, dünyanın öbür ucuna anında gönderebiliyoruz. Hem de resimlerimizle birlikte! Bu büyük bir keyif ve rahatlık doğrusu... Atalarımız neler çekmişler gerçekten. Ama ne yap-sınlar, o devirlerde başka bir yöntem yokmuş ki bu haberleşme konularında.

O yıllarda Mısırlılar papirüs bitkisinden oluşturdukları ve bizim kullandıklarımıza çok benzeyen kâğıtlara yazı yazarlar ve bunları rulo şekline getirip raflarda muhafaza ederlerdi. Hititler'in Mısırlılarla savaşmaktaki amaçlarından biri de mutlaka bu bitkilere sahip olmak ve çivi yazısını daha kullanılır hale getirmeyi kuşkusuz.

* * *

Hitit Devleti nasıl yönetiliyordu acaba? Şimdi de bu soruyu yanıtlamaya çalışalım.

Hitit kralının, (aynı zamanda en yüksek makamdaki rahip kabul edildiğinden), çok ahlaklı ve dini açıdan temiz bir kişiliğe sahip olması gerekirdi. Devletin tahtına

oturmak, babadan oğula geçen bir sistemle gerçekleşirdi. Daha sonraki asırlarda bu yöntem çok yaygın bir uygulama olarak başka devletlerce de kullanılmıştır.

Bununla beraber, Hitit soyluları doğrudan krala boyun eğmezler, tartışmalı sorunları “pankuş” adını verdikleri bir tür millet meclisinde çözmeye çalışırlardı.

Hitit kralları ancak öldükten sonra tanrısallaştırılırdı. Yaşadığı sürece sarayda krala hizmette en ufak bir kusur asla affedilemezdi. Örneğin, kralın içme suyunun tertemiz olması için hizmetkarlara yemin ettirilirdi. Hele kralın banyo suyunda bir tek tel saç çıkarsa, o görevli ölümle bile cezalandırılırdı. Ne ürpertici!.. Ama eski zamanların devletlerinde sıkça görülürdü böyle ağır cezalar.

Kralın karısı büyük saygı görür ve “ana kraliçe” diye tanınırdı. Kralın, Osmanlı sultanlarına benzer biçimde pek çok kadını olurdu. Çocuk doğuranlara “hür kadın”, diğerlerine ise “köle kadın” derlerdi.

Hitit devleti yeni fetihlerle kazandığı topraklarını genellikle ülkenin prenslerine verir, ama bunlar yönetim açısından kralın oturduğu başkente, yani merkeze karşı sorumlu olurlardı.

Adalet kavramı ve “vatandaş haklarının çiğnenmemesi”, Hitit yargıçlarının çok önem verdiği bir konuydu. Hukuk kurallarının bir sisteme bağlanmasından sonra suçlarda caydırıcılık ön plana alındı ve ölüm cezaları, bazı çok önemli suçlar dışında uygulanmadı.

Hitit uygarlığında ekonomi, tarım ve hayvancılığa dayanırdı. Buğday ve arpa en önemli yiyecek maddeleriydi.

**M.Ö. 8. YÜZYIL BEREKET
TANRISI (KONYA-İVRİZ)**

Meyvelere gelince, bunlar arasında ilk sıralarda incir, üzüm, elma ve kayısı vardı. Ekilebilir toprakların asıl sahibi Hitit tanrıları, sonra da krallardı. Kral dilerse, belirli şartları öne sürerek istediği araziyi istediği kişiye verirdi.

Toplumsal yaşamda belirgin olarak iki sınıf bulunurdu: “Hür vatandaşlar” ve “köleler” Ekonomik faaliyetler genellikle kentlerdeki büyük tapınakların çevrelerinde gerçekleşirdi.

Eski uygarlıkların hemen hepsinde görülen, hatta yakın çağlarda bile bazı devletlerde uygulanan kölelik sisteminde, bu çaresiz zavallı insanlar hür in-

sanlar tarafından alınıp satılabilir, kiraya verilebilirdi. Ama Hititler daha insancıl davranarak, kölelerin konut ve arazi edinebilmelerini, hür kadınlarla evlenebilmelerini yasalarına koymuşlardı.

Aile yapısı, günümüzde olduğu gibi Hititlerin zamanında da çok önemliydi. Doğurganlığın sembolü olduğundan kadının yeri çok daha üstteydi. Evlenecek bir Hitit genci, sevdiği kızın babasına “kuşata” diye bilinen bir tür başlık parası verirdi, ama evlenmekten cayarsa o parayı geri alamazdı.

Hitit aileleri, bizim şimdiki Anadolu'muzdaki aileler gibi oldukça kalabalıktı ve genellikle bu aile nüfusu en az 8-10 kişi arasında olurdu. Biz şimdiki dünyanın sunduğu üstün teknolojik gelişmelerle tanıştık, bunları kullanmakla pek çok kolaylıklar elde ettik. Hititler bunlardan yoksundu tabi, o çağlarda ve sonraki zamanlarda yaşam süren diğer uygarlıklar gibi. Ama bu eski uygarlıkların insanları da, duygusallık, genel istekler, ihtiraslar, sevgiler, kıskançlıklar, paylaşmanın tadı, aile birliğinin kutsallığı, sanattan keyif alma, sağlığa önem verme, müzik dinlemenin zevki, dans etme, okuyup öğrenme gibi, manevi güzellikler yönünden şimdiki insanlardan farklı değillerdi kuşkusuz.

Karatepe'deki "Aslantaş duvar kabartmaları"nda, flütünü üfleyen, lir çalan, tefiyle tempo tutan Hititli müzisyenlerin, şimdiki zamanın insanlarına ne denli benzediklerini görünce, o eski Anadolu'ların "müzikal zevkler" yönünden bizlerle hemen hemen aynı duyguları paylaştıklarını ve aynı şekilde ruh dünyalarımıza yakın olduklarını da hayretle görebilir, hissedebiliriz. Karatepe'deki duvar kabartma heykelinde, çocuğunu emziren anne motifi, aynı şekilde bizi heyecanlandırmaz mı?

Tarihin en etkileyici ve duygulandırıcı yönü, şüphesiz o eski günlerin toplumsal yaşayışlarına da bu gözle bakabilmekte yatıyor.

Sevgili çocuklar, şimdi de Hititlerin dini inançları konusuna bir bakalım. Her uygarlığın oluşturdukları kültürlerinin birer parçası kabul edilen din, Hititlerde de çok tanrılı bir inanç sistemi olarak belirginleşmişti. Do-

ğanın pek çok gücü tanrıların en büyüklerini temsil ederdi. Güneş, gök, fırtına gibi...

KARTAL BAŞLI KANATLI
İNSAN (GRİFON)

En önemli Hitit tanrısı, Gök Tanrı "Tarhuna" idi. Sembolü ise boğaydı. Bu aynı zamanda "Fırtına tanrısı" "Teşup" olurdu. Tanrıçaları da vardı Hititlerin. Şimdiki Alacahöyük yerleşimi o zamanlar Arinna idi bu buranın tanrıçası çok önemliydi. Buna "Kupapa" derlerdi.

Hititler tanrıları adına ıssız arazilerdeki kayalıklar üzerinde kabartmalar yaparak bir tür açık tapmaklar inşa etmişlerdi. Üstü

kapalı tapınakları da vardı. Buralarda dualar edilir, kurbanlar sunulurdu. Fakat bu tapınaklar bir başka şey için de kullanılırdı: "Tahıl deposu!.." Evet, Hititler, yiyeceklerini kötü günler için biriktirir ve bu tapınakların bazı odalarında saklardı. Çeşitli hediyeler, bağışlar da tapınaklarda saklanabiliyordu.

Hititlerde sanat uğraşları çok göz alıcıdır. Ankara'daki "Anadolu Medeniyetleri Müzesi"nde sergilenen eserlerin çok büyük çoğunluğu Hitit çağının çeşitli sanat ürünleridir. Burada, pişmiş toprak

M.Ö. 13. YÜZYIL-
TANRI ŞARUMMA
(ANKARA MÜZESİ)

RAHİPLERİN SOPA
ÜZERİNDE
TAŞIDIKLARI KUTSAL
GEYİK SEMBOLÜ

kaplar, hayvan şekilli ve gaga ağızlı ilginç vazolar, “güneş kursu” diye nitelenen tunçtan yapılmış dinsel figürler, kral ve tanrı heykelleri gibi sayısız eser görülür. Bu güneş kursu şeklindeki madeni figürler, Hitit rahipleri tarafından düzenlenen dinsel tören ve ayinlerde bir mızrağın ucuna takılıp gezdirilirdi.

İstanbul müzesinde de çok sayıda Hitit eseri, onlarla buluşmamız için sabırsızlıkla bizleri beklerler!..

Çorum-Yozgat civarındaki Boğazköy, yani Hitit zamanında uygarlığın başkenti olan ve iki yanı da oldukça dik eğimli uzunca bir yamaç üzerinde kurulmuş bulunan “Hattuşas”, dev

M.Ö. 12. YÜZYIL HİTİT
KRALI KABARTMASI

HİTİT SERAMİKLERİ

surlarla, tünellerle çevrili kocaman bir şehirdi. İçinde krallık sarayı, konutlar, tapınaklar bulunurdu. Yapılarda, Ege ve Akdeniz bölgelerinde gördüğümüz antik uygarlıklarda olduğu gibi “sütun” kullanmıyorlar, bunların yerine dikdörtgen taş direklerle bu işi hallediyorlardı.

HİTİT ASLANI

Hitit sanatında heykel çok önemli bir yer tutardı. Aslan heykelleri tapınak ve saray girişlerinde sıkça betimlenirdi. Kayalar üzerine yapılan dev boyutlardaki tanrı ve kral kabartmaları ise, Hitit sanatının başyapıtlarıdır. Başkent Hattuşaş kentinin girişindeki aslan heykelleri günümüzde dahi görülebilir. Alacahöyük'te, Boğazköy'de, bu köyün yakınındaki Yazılıkaya'da, Adana civarında, kaya üzerine kabartma olarak işlenmiş heykeller görülür.

Anadolu'da Hitit sanatının izlerini taşıyan başka bölgeler de vardır. Bunların içinde, Gaziantep dolaylarındaki “Kargamış” önemli bir merkezdi. Kayseri'deki “Kültepe”, zamanımızdan 4 bin yıl önce Anadolu'ya gelen Hititlerin kurdukları ilk kenti.

Gördüğümüz gibi, en eski Anadolu uygarlıklarından olan Hititler, ülkemizin değişik yerlerinde kendilerine, Malatya, Adana, Gaziantep dolaylarında başka başka kentler kurmuşlar, ama başkentleri Hattuşaş'ın bulunduğu Çorum-Yozgat hattı ve Kızılırmak kavisi içindeki topraklar, en başta gelen yerleşim bölgeleri olmuştu.

Dünyanın en önemli ve eski uygarlıklarından biri olan Hititler, bilim çevreleri tarafından ilk kez 1887 yılında tanındı. Bilinçsizce yapılan kazı çalışmalarında bulunan bazı yazıtlarda, Hitit kralı Şuppiliuma'nın Mısır firavununa "kardeşim" diye hitap ettiği görüldü. Demek ki o eski zamanların devletleri de şimdikiler gibi bazen birbirlerine dost, kimi zaman da düşman gibi yaklaşıbiliyorlardı. Nitekim, Hitit krallarından Hattuşili ve eşi Puduhepa'nın kızlarından bazıları, eş olarak Mısır firavunu 2. Ramses'e gönderilmişti. Bundan amaç, iki dev ülke arasında "dostluk köprüleri" kurmaktı. Bu açıdan baktığımız zaman, tarihi belgelerin hepimize çok çarpıcı gerçekleri öğrettiğine tanık olabiliriz.

Hitit uygarlığını ortaya çıkarma konusunda ilk bilimsel çalışmalar Hugo Winckler isimli bir araştırmacı tarafından 1906'da başlatılmıştı.

* * *

DOĞU ANADOLU'NUN ESKİ KRALLIĞI: URARTU

M.Ö. 1200'lerde, yani şimdiki zamandan 3200 yıl önce Van Gölü çevresinde varlığını sürdüren çok eski bir krallık vardı. İsimleri de zaten "dağlık ülke" demek olan "Uruatri" sözcüğünden geliyordu. O zamanlardan 43 kral ismi sayılmış. Urartu'ların en büyük kentleri Van ovasında "Tuşpa" denilen yerleşimdi. Şimdi burada bazı harabeler görülür.

Urartu uygarlığını ortaya çıkarmak için ilk kez bilinçli bir şekilde 1880 yılında İngilizler burada kazı çalışma-

ları yapmışlardı. Ama daha önce, 1820'lerde bazı yabancı arkeologlar da burada arkeolojik kazılar gerçekleştirdiler. O günlerde henüz Urartu uygarlığı bilinmiyor, tanımlanamıyordu.

Her uygarlığın başına gelen şey, bir süre sonra Urartular'ın da kapısını çaldı ve "Med" ismindeki doğulular M.Ö. 7. yüzyıldan sonra Urartu ülkesine girerek onların gerilemelerine neden oldular. Asur Devleti kralı Sargon da Urartu'ya savaş açtı. Kralın buradan, bir ton altınla, beş ton gümüş elde ettiği anlatılır. Sonunda da Urartular yıkılıp tarihe karıştı.

Urartular, Anadolu'nun bu bölgesinde çok sayıda başka kentler kurmuşlar, su bentleri, su kanalları, kaleler, tapınaklar, yollar yapmışlardı. Günümüze kalan en iyi durumdaki Urartu kalesi, Van'ın 25 kilometre doğusundaki Çavuştepe'dedir. Yaptıkları bazı yollar da günümüze ulaşmıştır. Van'dan Malatya istikametine uzanan ve yaklaşık 6 metre kadar eni olduğu anlaşılan bu antik yol izleri üzerinde o yıllarda konaklama istasyonları bile bulunuyordu. Osmanlılar dahi bu eski yolları kullandılar ve buralardan kervanlar geçirdikleri için, bunlara "Bezirgan yolu" dediler.

Urartu krallarının mezarları genellikle kayalara oyularak yapılır ve ölünün eşyaları, tıpkı firavunlarda olduğu gibi ölüyle birlikte mezara konulurdu. Çok tanrılı dini inançları olan Urartu uygarlığında, "Haldi" en büyük tanrıydı. Ayrıca, güneş ve fırtına tanrıları da önemliydi. Tapınaklarda tanrılara kurbanlar adarlardı.

Urartular, sanat alanında da çok ileriydiler ve özellikle maden kaplardaki süslemeleri çok zengindi.

...VE TÜRKLER ANADOLU'DA! İŞTE, "SELÇUKLU" DEVLETİ

Selçukluların Anadolu'ya gelip Konya dolaylarını merkez alarak bir devlet kurmaları 11. yüzyıl içinde gerçekleşti. Dolayısıyla, Anadolu'nun bu ilk Türk devleti, daha önce ülkemiz topraklarını yurt edinen onlarca antik uygarlıktan çok daha "yeni" sayılır. Kimdi bu Selçuklular? Dilersiniz bu soruyu kısaca yanıtlayarak konumuza girelim.

Asıl vatanları İran'da bulunan ve kendilerine "Büyük Selçuklular" dediğimiz Müslüman-Türk uygarlığı, batıya doğru yayılmaya başladı 11. yüzyılda, yani 1000'li yıllarda... İsimlerini, kurucuları olan ve 100 yaşından çok yaşadığı iddia edilen "Selçuk bey"den alan "Asya Selçuklu Devleti"nin batısında, genellikle "Bizans" diye tanıdığımız o çağın en güçlü devleti "Doğu Roma" bulunuyordu. Çünkü o yüzyılda ve daha öncesinde, Anadolu Romalıların elindeydi.

1071 yılında, yani 11. yüzyılın sonlarına doğru, başlarında Alpaslan'ın bulunduğu Büyük Selçuklu ordusu, doğu yönünden akın akın Anadolu'ya girmeye başladı. Roma ordusu ise, İmparator Romen Diyojen (Romanos Diogenes) liderliğinde İstanbul'dan yola çıktı. İki dev ordu, Anadolu'nun doğusundaki Malazgirt Ovası'nda, 26 Ağustos'ta büyük bir çatışmaya giriştiler ve kazanan taraf Türkler

ALPARSLAN VE DİYOTEN-YIL 1071

oldu. Roma imparatoru esir edildi ve bir Türk birliği onu Bizans İmparatoru 7. Mikael'e teslim etti. Bizanslılar da, bu yenilgisinden dolayı çok kızdıkları Romanos'u öldürüp İstanbul'daki Kınalıhada'ya gömdüler!

Böylece Bursa yakınlarındaki İznik'e dek gelen Selçuklular, göl kıyısındaki bu şirin bölgeyi kendilerine başkent olarak seçtiler ve yerleştiler. Daha sonra İç Anadolu'ya çekildiler ve Konya'yı bir Türk başkenti olarak baştan başa karakteristik mimari eserlerle süslediler. Bununla birlikte, Sivas ve Kayseri, Niğde gibi merkezler de önemli Selçuklu kentleri oldular. O yıllarda bütün Anadolu'nun toplam nüfusunun 2-3 milyon arasında olduğu tahmin edilir. Günümüzde sadece İstanbul'un 15 milyona yaklaşan nüfusunu düşününce, varın hesaplayın 11. yüzyılda nedenli ıssız olduğunu Anadolu'nun!..

Anadolu Selçuklu Uygarlığı, 1077 yılından 1243'e dek özgür bir şekilde yaşadı ve olağanüstü güzellikte eserler üretti. Bu tarihten 1308 yılına kadar uzanan yaklaşık 65 yıl kadar, Asya'dan gelen savaşçı Moğolların akınlarıyla

sarsıldılar ve bağımsızlıklarını yitirip bu devletin egemenliğine girdiler. Selçuklular dağıldıktan sonra devletin yönetimindeki her “bey” Anadolu’nun çeşitli bölgelerinde kendi isimleriyle anılan küçük beylik devletleri kurdular. Örneğin; Aydın civarında “Aydınoğulları”, Manisa’da “Saruhanoğulları”, Milas-Bodrum yörelerinde “Menteşeoğulları”, Antalya’da “Hamidoğulları”, Kastamonu’da “Candarogulları”, Kütahya’da “Germiyanoğulları”, Adana dolaylarında “Ramazanoğulları”, Bilecik-Söğüt dolaylarında ise, “Osmanoğulları!..”

1300’lü yıllarda oluşan bu döneme “Anadolu Beylikleri Dönemi” denir. Hepsi ayrı beylikler olmasına karşın, sosyal yaşamda, askeri idarede, sanat ve mimaride bir “ortak kültür” oluşturmuşlardı. Bu beylikler de zaman içinde bir bir ortadan kalktılar ve sadece biri 600 yıldan fazla ömür sürerek neredeyse dünyaya hâkim oldu. Bu devlet, Osman Gazi’nin kurucusu olduğu “Osmanlı Devleti” idi!..

Osmanlı Devleti’ni ve bütün padişahları sizlere başka bir kitapta anlatacağım.

* * *

Selçuklular 11. yüzyılda Anadolu’ya girdikten sonra, bu bereketli toprakların doğu bölgelerinde, İran’daki ve Suriye’deki Selçuklu Devletlerine bağlı olarak bir takım Türk devletleri boy gösterdi. Bunların isimlerini belki bir yerlerden duymuşsunuzdur. Sivas, Malatya çevresindeki Danişmentler, Mardin, Hasankeyf, Diyarbakır’da devlet kuran Artuklular, Erzurum dolaylarındaki Saltuklular ve Erzincan’da, Divrik’teki Mengüçükler gibi...

Bütün bu Türk devletleri Selçuklularla birlikte son derece göz alıcı ve Türk sanatı üslubunu mükemmel derecede yansıtan mimari eserlerle Anadolu'yu boydan boya ihya ettiler. Selçuklular Anadolu'ya ilk girdiklerinde, tabii ki karşılarında Romalıların görkemli eserlerini, kiliselerini, kubbeli yapılarını, saraylarını, köşklerini bulmuşlardı. Ama bunların teknik yönden inşasından esinlenerek kendi kimliklerini tamamen ortaya koyan yeni mimari yapılar inşa etmekte gecikmediler. Bunların pek çoğu günümüzde de varlıklarını sürdürürler.

Anadolu Selçuklularının mimari eserlerinde dini yapılar ön plana çıkar. Camiler ve "kümbet" denilen silindirik biçimdeki mezar yapıları bunların başında gelir. Selçuklular camilerinin iç mekânlarının üstlerini bütünüyle kubbelerle kaplamıyorlar ve düz çatılı yapıyorlardı. Bu düz çatıyı da namaz kılınan mekânın içine yerleştirdikleri ağaç ve taş direklerle tutturuyorlardı. Bu

tür "çok direkli" camilere "Ulu Cami" deniyor. En tanınmışlarından biri Afyon'daki Ulu Cami'dir.

KÜMBET

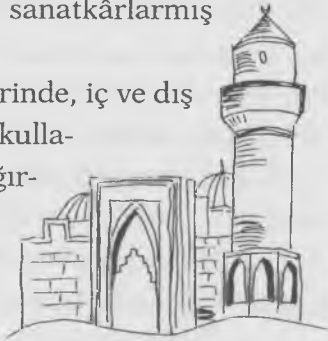
ÇOK DİREKLİ "ULU CAMİ" KESİTİ

Selçuklu mimari eserlerinin en göz alıcı, en muhteşem bölümleri, son derece yetenekli taş işçilerinin yonttukları giriş kapıları bölümüydü. Bunla-

ra “taç kapı” deniyor. Bu eserler arasında o denli inanılmaz güzellikte süslü, oymalı, kabartmalı camiler, medreseler vardır ki, bazıları bir dünya kültür kurumu olan UNESCO tarafından koruma altına alınmış ve “Dünya Kültür Mirasları” arasına katılmışlardır.

Sivas’ın Divriği ilçesindeki 13. yüzyıl yapısı Ulu Cami bu eserlerin başında gelir. Gerçekten de kapı oymalarını seyretmeye insanlar doyamazlar. Selçuklu taş yontucuları gerçekten de pek usta sanatkârlarmış doğrusu.

Bu güzel eserlerin süslemelerinde, iç ve dış mekânlarda çini kaplamalar da kullanılmıştı. Mavi, beyaz, lacivert ağırlıklı çinilerin üzerindeki renkli bitki motifleri, çizgisel ve geometrik motifler harikulade güzelliktedirler.

NİĞDE-ALAADDİN CAMİSİ

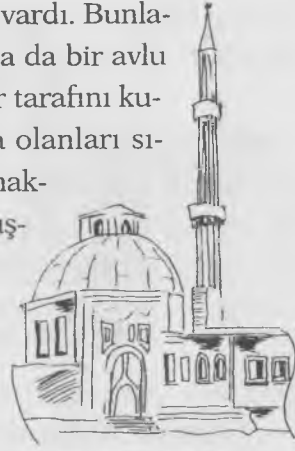
Mimari yapılarından, Konya’daki Alaaddin Camisi 13. yüzyılın önemli Türk eserlerinden biridir. Ayrıca bir Alaaddin Camisi de Niğde’de dir ve 1233 tarihlidir.

Selçuklu kentlerinde camilerden başka, kümbet (türbe), tekke, kervansaray, han, köşk, saray, hamam, köprü gibi farklı işlevleri olan pek çok eser yapılmıştır. Medreseler ise o zamanın en yüksek eğitim kurumlarıydı

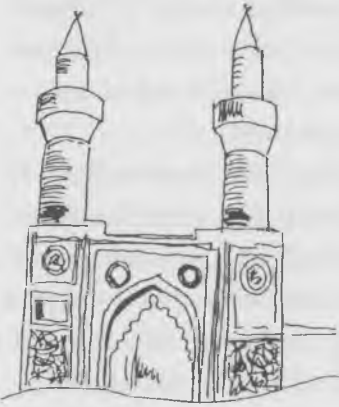
SİVAS-GÖK MEDRESE 1272 ve üstü açık yahut kapalı inşa

edilmiş çift katlı medrese yapıları vardı. Bunların üstü açık olanlarının ortasında da bir avlu kısmı bulunurdu. Yapının dört bir tarafını kuşatan medrese odalarının alt katta olanları sıfır, üst katlardaki bölümler ise konaklama mekânlarıydı. Girişlerini oluşturan ve Taç kapı denilen bölümün her iki yanında, bazı medreselerde minareler de olurdu. Selçuklu medreselerinin en eskilerinden olan Tokat'taki, 1157'de yapıldığı sanılan "Nizamettin Yağbasan medresesi" ise, üstü kapalı medrese örneklerindedir.

KONYA- İNCE
MİNARELİ MEDRESE

SİVAS - GÖK MEDRESE

Konya'da bu medreselerin çeşitli örnekleri görülür. Karatay medresesi 1251'de yapılmıştı. İnce Minareli medrese ise 1265 yılında tamamlandı. Bu eserlerdeki taş işçiliği ve çini dekorasyon görünümleri büyüleyecek güzelliكتedir. Sırçalı medrese de bu ilimizde bulunur. Kırşehir'de Caca bey medresesi, Kayseri'de ise Çifte medrese vardır. Sivas ve Erzurum'da Çifte minareli medreselerle, yine Sivas'taki Gök Medrese görkemli Selçuklu eserleri olarak seyredenlere büyük heyecan verir. Bunun minareleri arasındaki büyük

heyecan verir. Bunun minareleri arasındaki büyük

NİĞDE - ALAADDİN CAMİ

giriş kapısında (taç kapı) yer alan zengin süslemeli taş işçiliği, her görenin büyük ilgisini çeker. Zaten günümüzde Selçuklu mimari eserlerinin pek çoğu onarılmış durumdadır ve kalabalık gruplar tarafından ilgiyle gezilirler.

“Kümbet” olarak tanınan Selçuklu türbelerine gelince, söylediğim gibi bunların çatısı külah biçimindeydi ve silindirik, yahut çok kenarlı bir gövdeye sahiptiler. Örneğin; Kayseri’deki “Döner kümbet”, on iki kenarlı silindirik bir gövdeye sahiptir ve Şah Cihan Hatun için 1270’lerde yapılmıştır. Dış yüzdeki oymaları çok nefistir. Kümbetler, genellikle Selçuklu sultanları, bunların eşleri, yakınları ve devlet görevlileri için yapılırlardı.

Selçukluların en ilginç yapıları “Kervansaray”lar idi. Bunların mimari şekli medreselere çok benzer. Kervansaraylar, şehirler ve ülkeler arası yolculuk yapan tacirler, yolcular, mal taşıyan kervanlar için birer konaklama tesisleri olarak şehirlerin oldukça dışında ve ıssız yerlerde yapılırlardı. Yolcular buralarda, yükleri, develeri, atları ve arabalarıyla birlikte birkaç gün kadar yer içer ve konaklardı.

Kervansaraylar, Selçuklu sultanları, devlet büyükleri, çok zengin hayır sahipleri tarafından kurulurlardı. Bunlara benzeyen “han” yapıları ise ticaret gayesiyle inşa edilirler ve tacirler buralarda az bir ücret karşılığında misa-

fir olurlardı. Antalya-Konya arasındaki “Kırkgöz hanı” ve Aksaray-Konya arasında bulunan “Sultan hanı” bu eserlere örnektir.

Anadolu’daki kervansarayları gördüğümüzde, bunların hemen hepsinin iki şehir arasındaki ıssız güzergahlarda inşa edildiğini anlarız. Aksaray-Kayseri, Kayseri-Malatya, Kayseri-Sivas, Sivas-Amasya, Konya-Afyon, Afyon-Antalya, Selçuklu kervansaraylarının bulunduğu en önemli bölgelerdir.

Anadolu’umuzda yaklaşık 8 yüzyıl önce boy gösteren Selçuklu uygarlığı, kendisinden sonra gelen Osmanlı Devleti’ne basamak oluşturdu ve meydana getirdiği eşsiz güzellikteki mimari eserleriyle, kumaşları ve dokumalarıyla, tüm dünyanın beğendiği halılarıyla, maden kapları ve süsleriyle, mezar anıtlarıyla, el yazması kitaplarıyla, çinicilik sanatıyla Osmanlı kültürünün kapılarını açtı.

İstanbul’da Selçuklu sanatının özgün eserlerini görebilmek için gideceğiniz önemli bir adres var, sevgili çocuklar. Sultanahmet Meydanı’nda ve Sultanahmet Camisi’nin tam karşısında bulunan bir müze burası: “Türk-İslam Eserleri Müzesi!..” Osmanlılar zamanında, 16. yüzyılda ve Kanuni Sultan Süleyman’ın ilk padişahlık yıllarında sadrazamlık yapan İbrahim paşanın sarayımış bu mekân!..

Bahçesi de çok şık, gezdikten sonra bir güzel yorgunluk atarsınız ve serin ağaç gölgelerinde bir şeyler yer, içersiniz.

“Kültür, tarih ve sanat” tüm yaşamınız boyunca sizlerle olsun!..

KAYNAKÇA

Suut Kemal Yetkin, *Türk Mimarisi*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1970

Burhan Toprak, *Sanat Tarihi*, Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, İstanbul, 1963

C.W.Ceram, *Tanrıların Vatanı Anadolu*, Koza Yayınları, İstanbul, 1974

Sedat Alp, *Hitit Çağında Anadolu*, Tübitak Yayınları, Ankara, 2000

George Bean, *Eskiçağda Likya Bölgesi*, Arion Yayınları, İstanbul, 1997

George Bean, *Eskiçağda Güney Kıyıları*, Arion Yayınları, İstanbul, 1997

George Bean, *Eskiçağda Ege Bölgesi*, Arion Yayınları, İstanbul, 1977

Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, M.E.B. Yayınları, Ankara, 1972

Arif Müfid Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988

Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi-Cilt 1 ve 5-* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991-1993

Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998

İsmet Zeki Eyüboğlu, *Tanrı Yaratan Toprak*, Sinan Yayınları, İstanbul, 1973

Friedrich Williams, *Ege Medeniyetleri Tarihi*, Düşünen Adam Yayınları, İstanbul, 1993

R.E. Wycherley, *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1993

İvar Lissner, *Uygarlık Tarihi*, Milliyet yay, İst, 1973

Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Görsel Yayınları, İstanbul

* * *

YAZARIN BÜYÜLÜ FENER'DEN ÇIKAN DİĞER KİTAPLARI

Çocuklar için İstanbul Serisi

Çocuklar için Türk Tarihi Serisi

